

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
Кафедра педагогіки і психології управління
соціальними системами ім. академіка І. А. Зязюна

О. С. Пономарьов, М. П. Черемський

МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ І МАЙСТЕРНОСТІ

Методичні вказівки з вивчення теми з творчості
в курсі «Моделювання професійної діяльності
та освітньої підготовки фахівця»
для слухачів магістерської програми
зі спеціалізації «Педагогіка вищої школи»

Видання друге

Харків
2019

УДК 378.013:519.876.5(072)

ББК 74.58я73

П 56

Рецензенти:

О. А. Ігнатюк – доктор педагогічних наук, професор, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,

О. К. Чаплигін – доктор філософських наук, професор, Харківський національний автомобільно-дорожній університет.

Пономарьов О. С.

П 56 Моделювання педагогічної творчості і майстерності [Текст] : методичні вказівки / О. С. Пономарьов, М. П. Черемський. – 2-ге вид. – Харків: Видавець Мачулін Л. І., 2019. – 88 с.

Проаналізовано сенс і сутність моделювання як методу наукового дослідження. Розглянуто сенс феномену творчості та його особливості, характерні для педагогічної діяльності. Розкрито сенс творчої діяльності та її значення в діяльності педагога. Розглянуто психологічні аспекти творчості та шляхи і способи реалізації творчого потенціалу педагога. Показано, місце і призначення творчості в загальній системі педагогічних компетенцій і можливості моделювання творчої діяльності.

Для слухачів магістерської програми зі спеціалізації «Педагогіка вищої школи» та для педагогів-практиків, які прагнуть підвищувати свою педагогічну майстерність. Може бути корисне всім, хто цікавиться сучасними проблемами педагогічної творчості.

Лл. 10. Бібліогр.: 70 назв.

УДК 378.013:519.876.5(072)

ББК 74.58я73

© НТУ «ХПІ», 2019

© О. С. Пономарьов, М. П. Черемський, 2019

ЗМІСТ

Передмова	5
Вступ	9
1. Моделювання як метод наукового пізнання	14
1.1. Сутність моделювання	16
1.2. Особливості моделювання в соціально-гуманітарних науках	18
1.3. Основні вимоги до моделі	20
2. Сутність та особливості феномену творчості	23
2.1. Види діяльності залежно від рівня творчості	26
2.2. Філософські аспекти творчості	30
2.3. Психологічні аспекти творчості	35
3. Творчість в системі педагогічних компетенцій	45
3.1. Сенс педагогічної творчості	47
3.2. Творча особистість педагога	53
4. Моделювання педагогічної творчості і майстерності	59
5. Алгоритм реалізації творчого підходу	65
Рекомендована література	68
Питання і завдання для самоконтролю	70
Післямова	73
Список використаних джерел	76
Предметний покажчик	82
Іменний покажчик	85
Анотація	87
Abstract	87

ПЕРЕДМОВА

Педагогічна творчість виступає важливою умовою самовираження та самоствердження особистості. Завдяки творчості педагог має змогу побудувати заняття таким чином, щоб воно дійсно захоплювало та пробуджувало інтерес до знань кожному без винятку особистість. На жаль, сьогодні вкрай мало уваги приділяється питанню творчості в освіті. Зокрема, в програмах педагогічних університетів таке поняття просто відсутнє. Як наслідок педагог не володіє відповідними вміннями та навичками, здатними пробудити творчий потенціал особистості. Цьому великою мірою сприяє авторитарність освіти, котра і досі ще не перебудувалася на засадах демократичного та гуманістичного ставлення до особистості. Адже і досі застосовуються імперативні методи навчання й виховання, що значно гальмують процеси розвитку людини та її становлення як творчої, багатогранної особистості. Натомість в країнах Заходу навчання базується на засадах поваги до особистості, її потреб та прагнень. Особливу увагу у вихованні молоді приділяється творчому розвитку особистості. Свого часу видатний український та російський педагог К. Д. Ушинський назвав педагогіку мистецтвом, вкладаючи в це поняття передусім творчий зміст [58, с. 179].

Педагогічна творчість завдяки своїй мистецькій основі відкриває нові обрії для вільного польоту думки та фантазії особистості. Творчість розкріпачує та активізує внутрішній потенціал людини, пробуджуючи в неї потяг до прекрасного та вічного.

Педагогічна творчість носить з одного боку спонтанний характер, з іншого – науковий. Якщо першу сторону змодельовати важко, то інший бік – прорахувати певною мірою можливо. Моделювання, як ефективний спосіб наукового дослідження набуває все більшого поширення в різних сферах діяльності людини. Його основна перевага полягає в можливості отримання бажаної інформації про об’єкт дослідження шляхом вивчення

не самого цього об'єкта, а певного його аналога, або моделі. Модель являє собою значною мірою спрощений об'єкт, який подібний до оригінала відносно тих чи інших властивостей, істотних для даного дослідження.

Моделювання застосовується у тих випадках, коли досліджуваний об'єкт може бути недоступним, взагалі ще не існувати, чи безпосереднє його дослідження є неможливим, або недоцільним, або неприпустимим з морально-етичних, економічних чи інших міркувань. Існують різні види моделей – фізичні, математичні, імітаційні комп'ютерні тощо. В соціально-гуманітарних науках найбільш поширеними є описові та схемні моделі.

Педагогічна діяльність, особливо у вищій школі, являє собою досить складну і надзвичайно відповідальну справу. Адже педагогу доводиться мати справу з яскраво вираженою індивідуальністю кожної особистості, яку слід поважати та розвивати. Тому цілі, характер і призначення педагогічної діяльності вимагають постійного пошуку нових ефективних підходів до особистості з метою її самовираження та самоствердження.

Шукаючи відповідний підхід до особистості, педагог потребує попереднього моделювання педагогічних ситуацій, процесів чи дій у взаємовідносинах викладача і студентів. Саме складність освітнього процесу і діяльності педагога обумовлює потребу в застосуванні моделювання. Ця складність пов'язана з онтологічним статусом самої освіти як специфічного соціального явища і важливого суспільного інституту, а також з потрійною природою самої освіти.

Дійсно, по-перше, освіта ґрунтується на фундаментальних принципах і положеннях педагогічної науки, а також інших наук про людину. По-друге, вона виступає водночас і своєрідним мистецтвом, оскільки жодна педагогічна ситуація ніколи не повторюється з абсолютною точністю, що й передбачає необхідність використовувати *творчий підхід* до використання загальних принципів і закономірностей цієї науки в конкретних умовах. Нарешті, по-третє, освіта являє собою один

із специфічних різновидів людської діяльності, якою виступає професійна діяльність педагога, або педагогічна діяльність. Вже сам її сенс і призначення передбачають необхідність творчого підходу до її практичного здійснення.

Саме в цій діяльності, яка є професійною для педагога і являє собою певну сукупність цілей, функцій, завдань і технологій їх здійснення, творчість відіграє надзвичайно важливу, а часто й визначальну роль і забезпечує високу ефективність і якість підготовки фахівців та успішне досягнення цілей освітнього процесу. При цьому всі формальні параметри педагогічної діяльності втрачають сенс, якщо вони не забарвлені ціннісним сприйняттям і навіть любов'ю до своєї професії, шанобливим ставленням до студентів незалежно від їх успішності й поведінки і щирим прагненням допомогти їм в оволодінні професійною і соціальною компетентністю, в забезпеченні життєвого успіху.

Характерними рисами педагогічної діяльності є, по-перше, її істотна складність, по-друге, висока відповідальність, по-третє, непередбачуваність ситуацій, які її супроводжують. Це пов'язано з надзвичайно широким розмаїттям особистісних рис і якостей як учнів і студентів, так і самих педагогів. Тому успішне здійснення цієї діяльності вимагає від педагогів не лише глибокого знання і розуміння основних положень педагогічної теорії, але й творчого підходу до їх практичного використання.

В практиці педагогічної діяльності, яка є професійною для вчителя чи викладача вищої школи і спрямована на певну сукупність цілей і функцій, завдань, способів і технологій їх виконання, вкрай необхідна творчість. Вона відіграє надзвичайно важливу, а часто і визначальну роль, оскільки може забезпечити високу ефективність навчальної і виховної діяльності викладача, особистісного розвитку і соціалізації студента, його освітньої і професійної підготовки. Однак цим значення творчого підходу викладача до організації та практичної реалізації своєї педагогічної діяльності не обмежується. Не менш важливим є його вплив на студентів, що готуються стати педагогами. Адже вони, окрім професійних знань, звичайно засвоюють і спосіб їх подання.

Тому методичні вказівки адресовані не тільки викладачам, але також і студентам з метою допомоги їм у розкритті та успішному розвитку власних творчих здібностей. Необхідність їх підготовки зумовлена тим, що в попередніх виданнях навчально-методичних матеріалів з моделювання діяльності фахівця, по-перше, не розглядалися питання моделювання його освітньої підготовки. По-друге, в цих матеріалах були зовсім відсутні питання, присвячені творчості та її моделюванню.

Якщо урахування першої обставини стало необхідним у зв'язку зі зміною Державного стандарту освіти і навчального плану спеціалізації з педагогіки вищої школи, то урахування другої зумовлено самим життям, яке вимагає розвитку та використання творчих здібностей студентів, а отже ці здібності повинні бути притаманні й належним чином розвинені також і у їхніх викладачів.

Таким чином, у зв'язку із зазначеними обставинами до програми навчальної дисципліни з моделювання освітньої і професійної підготовки фахівців для слухачів магістерської програми з педагогіки вищої школи було визнано за доцільне включити спеціальну тему з моделювання педагогічної творчості й майстерності. Методичним її забезпеченням і мають слугувати розроблені нами дані методичні вказівки.

Слід спеціально підкреслити, що між моделюванням і творчістю існує дещо на перший погляд незвичний зв'язок. Він полягає в тому, що процес моделювання являє собою різновид творчості, оскільки вже сама побудова моделі досліджуваного об'єкта відповідно до цілей досліджування та вимог, які звичайно висуваються до моделі, вимагає творчого підходу. Тому для тих майбутніх педагогів, яким взагалі пасує творча діяльність, моделювання педагогічної творчості й майстерності як виконання навчального завдання ставатиме додатковим чинником розвитку цих таких важливих якостей для розвитку їхнього професіоналізму.

Оволодіння ж моделюванням освітніх процесів не обмежується тільки навчанням студентів в магістратурі, а продовжуватиметься протягом всього їхнього активного трудового життя в системі освіти.

ВСТУП

Сьогодні стає все більш зрозумілим, що навчання й виховання особистості є творчим процесом, котрий вимагає від педагога відповідних знань, умінь та здібностей. Адже, як зауважує відомий український педагог В. В. Ягупов, – «там де немає творчості в педагогічній діяльності, там немає живої душі, там педагогіка є бездітною» [64, с. 184].

Тому важливим завданням української педагогіки виступає підготовка не просто фахівців, а творчих особистостей, здатних виражати власну думку, почуття, фантазію та волю. Про це говорив і наш визначний педагог І. А. Зязюн, котрий у своїй статті «Немає педагогіки без педагога» зауважував, що ««безучительська» педагогіка, «педагогіка стандартів і технологій», в якій не залишається місця для особистої позиції, індивідуального внеску вчителя – це шлях у глухий кут і для педагогічної теорії, і для педагогічної практики» [23, с. 19].

Моделювання творчості взагалі, в тому числі й педагогічної, являє собою достатньо складне завдання, оскільки сама творчість пов'язана з певним відходом від звичної логіки й застосовуваних алгоритмів діяльності. Педагогічна діяльність і творчість, бажана як ефективний засіб досягнення цілей цієї діяльності, завжди мають здійснюватися в межах певних вимог і стандартів. По-перше, це відповідність цілей діяльності навчальному плану спеціальності та програмам навчальних дисциплін. По-друге, необхідність забезпечення належного рівня професійної і соціальної компетентності та оволодіння майбутніми фахівцями сукупністю відповідних компетенцій. По-третє, підготовка фахівця має бути орієнтована на цілі, зміст і характер його майбутньої професійної діяльності. Моделі ж педагогічної творчості і майстерності мають враховувати ці обмеження. У свою чергу дані вимоги та стандарти не повинні стримувати творчу ініціативу особистості педагога та студента.

Сама ж необхідність творчого підходу до здійснення педагогічної діяльності обумовлена такою сукупністю чинників:

по-перше, високим рівнем відповідальності педагога за якість підготовки студентів до успішного життя і професійної діяльності в умовах інноваційного характеру суспільного розвитку;

по-друге, безпосередньою залежністю шляхів і характеру суспільного розвитку від рівня і якості професійної підготовки фахівців для різних сфер економіки, науки, освіти і культури;

по-третє, залежністю рівня матеріального добробуту і соціально-психологічного самопочуття багатьох людей від стилю і характеру педагогічної діяльності та цілей, на досягнення яких вона спрямована.

Особливо істотну роль творчість відіграє в системі педагогіки вищої школи, в якій і відбувається освітня та професійна підготовка майбутніх фахівців і яка по праву вважається однією із вкрай важливих компетенцій кожного педагога. У цьому відношенні можливість і дійовість прояву його творчості тісно пов'язана з такими категоріями, як, по-перше, *методична компетенція*, по-друге, *педагогічна майстерність*, по-третє, *світоглядні позиції*, по-четверте, *індивідуальна культура*, по-п'яте, *загальна культура* і по-шосте, *професійна культура*. На наше глибоке переконання, педагогічна творчість має пронизувати всі без винятку ті якості викладача, які відповідають змісту цих понять.

Сам феномен творчості – це специфічна, суто людська риса та атрибутивна якість людини. Вона не притаманна більшій жодній живій істоті на нашій планеті. Його важлива роль в індивідуальному і соціальному бутті людини, а ще більше вкрай різна міра наявності й рівня розвиненості творчих здібностей привертають до дослідження її сутності та природи пильну увагу багатьох філософів і психологів, педагогів і соціологів, фахівців з теорії і практики соціального управління. Саме творчість як атрибут людини виступає одним з основних джерел і чинників суспільного розвитку, вона лежить в основі

науково-технічного і соціального прогресу і значною мірою – особистісного розвитку самої людини.

Ось чому для успішного оволодіння навичками творчості в практиці педагогічної діяльності відповідним фахівцям вкрай необхідне знання сутності та природи творчості, її філософського і психологічного сенсу й особливо характеру проявів творчості у своїй освітній практиці. При цьому оволодіння відповідними навичками вимагає від людини цілеспрямованої творчої активності з її чіткою гуманістично-ціннісною основою.

Як у зв'язку з цим пише В. Г. Табачковський, «творча активність людини вкрай потребує достатнього свого ціннісного забезпечення, яке має бути підняте до рівня наріжної світоглядно-діяльнісної дихотомії добра і зла, а також – що найважливіше – у суб'єкта діяльності має бути сформована здатність упоратися з даною дихотомією». Вчений підкреслює при цьому, що впоратися «означає підпорядкувати друге першому (зле – доброму), а не розчинитися в розглядуваній дихотомії, як це найчастіше трапляється з людиною» [60, с. 213-214].

Розвитком і конкретизацією цієї думки може слугувати розроблена одним з авторів концепція доброзичливої вимогливості як характеристика ставлення до студентів і як одна з основ забезпечення належної якості їхньої освітньої і професійної підготовки, в тому числі розвитку студента як фахівця, творчої особистості та лідера [41]. Творчість не може виникнути на порожньому місці. Вона є поєднанням природної схильності людини до нового, створеного власноруч, і знання вже існуючого, що вимагає вдосконалення. Це стосується як матеріальної, так і духовної сфери.

С. О. Заветний зі своїми співавторами цілком справедливо вказують, що «матеріальна культура досягла таких масштабів, що у своєму розвитку вийшла з-під контролю людини як свого творця й розвивається за своїми власними законами. Вона породила такий техногенний тиск на природу, який загрожує глобальною катастрофою. В той же час духовна культура, не маючи кордонів свого розвитку, відстає за силою

та інтенсивністю впливу на буття людей». Вчені підкреслюють при цьому, що «у цьому сенсі значний очищувальний творчий вплив на формування культури здійснює педагогіка, яка, у свою чергу, є породженням культури» [20, с. 50].

При моделюванні освітніх процесів слід враховувати, що педагогічна творчість тісно пов'язана з професійною культурою педагога, але не може зводитися до неї. Відома українська дослідниця С. О. Сисоєва з цього приводу зазначає, що «постіндустріальна культура підкреслює унікальність людини. Інтелект і творчий потенціал людини стають основною продуктивною силою суспільства, що означає посилення ролі людського фактора, особливо таких якостей людини, як її самобутність і самоцінність. Саморозвиток і самореалізація в культурі стають важливою суспільною цінністю, а формування здібностей до творчості, самовдосконалення та навчання впродовж життя – завданням педагогіки» [46, с. 57-58]. Але для забезпечення самої можливості успішного вирішення цього завдання педагогіка повинна приділити особливу увагу формуванню і постійному розвитку відповідної професійної культури шкільних вчителів і викладачів вищої школи. Вона перш за все полягає в розвитку культури мислення та його інноваційної спрямованості.

Аналіз сенсу і структури професійної культури педагога дозволяє дійти висновку, що творчий характер мислення слід вважати одним з критеріїв культури мислення. Оскільки вона формується в системі освіти, це підтверджує потужний культуротвірний потенціал освіти і її загальну культурну парадигму. Однак, ще раз повторимо, що педагогічна творчість не зводиться до культури, а виступає цілком самостійним конструктом, хоча й пов'язаним з культурою. Ця творчість є результатом розвитку креативних здібностей педагога, його реакції на неочікувані ситуації й навіть наявності у нього почуття гумору, що цінується студентами й викликає у них бажання слідувати йому.

Розглянуті ускладнення феномену педагогічної творчості й пов'язаної з нею педагогічної майстерності зумовлюють

потребу їх попереднього уявного чи реального моделювання. Однак відразу слід зазначити, що це моделювання завжди міститиме певну імовірність невизначеності реакції студентів та той чи інший *прояв творчого прагнення* педагога, як і на його пропозицію щодо спроб творчих проявів самих студентів у їхній навчально-пізнавальній діяльності.

Моделювання людини, її поведінки й діяльності, в тому числі й творчості, взагалі являє собою надзвичайно складну проблему. Складність самої людини, мінливість її настрою та її залежність від множини чинників різноманітної природи практично виключають можливість побудови однозначної моделі як її особистості, так і її діяльності. Як зауважував визначний український педагог-гуманіст В. Сухомлинський, – «кожна дитина по-своєму бачить навколишній світ, по-своєму сприймає речі та явища, по-своєму думає» [53, с. 93]. Тому застосування моделювання в педагогіці лишається ще досить неоднозначною проблемою. Тим більш це стосується моделювання педагогічної творчості, де й сама сутність цієї творчості та її можливості різними дослідниками трактується по-різному.

Водночас слід пам'ятати, що в гуманітарній сфері взагалі, як пишуть відомі фахівці у галузі філософії освіти Е. М. Гусинський та Ю. Й. Турчанінова, «досліджуються взаємодії та взаємовідносини людей, закони і закономірності виражаються не у такому строгому вигляді, як у фізиці та астрономії. Відповідно і моделі там рідко бувають математичними, інколи вони близькі до метафор, порівнянь та інших поетичних засобів фіксації вражень про світ, вони погано піддаються формалізації, упорядкованому запису». Автори досить образно підкреслюють, що «різні моделі особистості, існуючі у психології, інколи схожі на чарівні казки, настільки багату метафоричну структуру вони собою являють» [16, с.26].

Тим не менш поняття моделювання педагогічної творчості має розглядатися передусім як процес побудови відповідного підходу до особистості з метою її самовираження та самоствердження. Лише у такому разі можна говорити про підвищення ефективності освіти та її подальший поступ.

1. МОДЕЛЮВАННЯ ЯК МЕТОД НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Моделювання є надзвичайно поширеним, зручним і ефективним методом наукового дослідження, який виник дуже давно. Згадаймо феноменологічну модель світобудови, яку запропонував свого часу Птолемей, виходячи з уявлення про геоцентричність світу. З подальшим розвитком наукових знань їй на зміну прийшли системні моделі Н. Коперніка, а потім Й. Кеплера.

Істотного розвитку метод моделювання набуває завдяки застосуванню математичного опису складних об'єктів, процесів і явищ. Прикладами можуть слугувати математичні моделі А. Нав'є, Дж. Г. Стокса, Дж. Холла, К. Шеннона та інших, які дозволили отримати важливі результати в механіці й електротехніці саме через використання адекватного математичного опису досліджуваних складних процесів. Глибокого філософського осмислення метод моделювання отримав завдяки фундаментальним роботам В. О. Штоффа.

Застосування методів моделювання знаходить значного поширення в самих різноманітних галузях знань. Звичним стало його використання в техніці й у природничих науках, де чіткі закономірності дозволяють відносно легко формалізувати опис досліджуваних процесів і тому широкого застосування набули математичні моделі. Частіше за все ці моделі являють собою системи алгебраїчних та диференціальних рівнянь.

Математичне моделювання набуло поширення в сфері економіки. Воно там навіть сприяло виникненню такої своєрідної галузі знань, як економічна кібернетика. Однак певні ускладнення в успішне практичне застосування цих моделей вносить істотний вплив на процеси в реальному секторі економіки суб'єктивних чинників, які надзвичайно складно моделювати. Ще однією сферою застосування математичних моделей в соціально-гуманітарних науках може вважатися

соціологія, яка широко використовує апарат математичної статистики для планування різних соціологічних опитувань та для обробки й інтерпретації отриманих результатів.

До речі, інтерпретація результатів моделювання також вимагає творчого підходу та його поєднання з глибокими знаннями як у сфері, якої стосується дослідження модельованого об'єкта, так і у сфері самого моделювання. Адже за результатами моделювання ми отримуємо інформацію про саму модель як об'єкт-аналог, а для того, щоб з неї вивести бажані дані про об'єкт-оригінал, і необхідна належна інтерпретація.

Сьогодні моделювання набуває також застосування і в таких сферах, як управління в соціальних системах, планування їх розвитку тощо. З широким його застосуванням активно розвивається методологія системного підходу. Узагальнення й методологічне обґрунтування моделювання в суспільних і гуманітарних науках виконали Б. Ананьєв, О. Бодальов, Е. Каракозова та інші.

Дещо пізніше моделювання почало застосовуватися в педагогічних дослідженнях і в освітній практиці. Тут варто назвати такі імена, як В. Болотов, Ю. Ветров, С. Гончаренко, А. Дахін, С. Дмитрієв, В. Корнешук, Є. Лодатко, С. Сисоєва та інші. Зокрема, моделюванню професійної діяльності присвятили свої дослідження С. Дружилов, О. Ігнатюк, М. Катаєва, О. Пономарьов, О. Романовський, В. Сергєєв та інші. Цікаві й плідні результати в психології отримані завдяки застосуванню методів моделювання людської особистості, зокрема особистості фахівця та його діяльності. Подібні дослідження виконували А. Батаршев, А. Журавльов, Я. Коломінський, А. Ларіонова, А. Лурія, Г. Олпорт (G. Allport), В. Рибалка та інші вчені.

В той же час значна частина педагогів-практиків недостатньо знайома з самою методологією моделювання та тими можливостями, які може відкривати його використання. Особливо складно оволодівати методами моделювання тим, хто віддає перевагу заочній формі навчання. А їм особливо важливо уміти моделювати творчу діяльність не тільки майбутнього фахівця, якого вони будуть готувати, але й свою власну

професійну діяльність з метою підвищення її ефективності, рівня її креативності, а відтак і відповідного підвищення якості підготовки своїх студентів. Тому ми в цій роботі даємо не тільки методичні рекомендації з самостійної роботи, але й стислий обсяг теоретичних основ моделювання. Центральним моментом її вважаємо саме рекомендації з того, яким має бути підхід до моделювання творчості.

1.1. Сутність моделювання

Сутність моделювання полягає в тому, що вивчення певного об'єкта, процесу чи явища, пізнання його характерних властивостей та їх проявів здійснюється за допомогою дослідження не безпосередньо самого цього об'єкта, а іншого, штучного об'єкта, який і є моделлю досліджуваного. Основна особливість моделі полягає в тому, що вона, по-перше, є спрощеним об'єктом, що полегшує її дослідження. По-друге, їй притаманні однакові з оригіналом властивості, важливі для цілей даного дослідження. По-третє, результати, отримані в процесі дослідження моделі, з великою мірою достовірності можна перенести на оригінал.

Степінь цієї достовірності визначальною мірою залежить від вибору чи побудови моделі, тобто від її адекватності оригіналу знов-таки з позицій цілей даного дослідження. Мається на увазі, що певні характеристики моделі є подібними до відповідних характеристик оригіналу, істотних саме для тих цілей, заради яких це дослідження і здійснюється.

Використання моделей стає доцільним за таких обставин. По-перше, у разі, коли немає безпосереднього доступу до об'єкта дослідження (наприклад, вивчення процесів на Сонці чи в ядерному реакторі). По-друге, у разі, коли об'єкт взагалі ще не існує і тільки проектується (наприклад, вивчення поведінки регулятора певного нового технологічного процесу, або поведінки принципово нового зразка техніки). По-третє, у разі, коли дослідження самого об'єкта вимагає великих витрат матеріальних та фінансових ресурсів і часу (наприклад,

дослідження громадської думки жителів великого міста). По-четверте, у разі, коли дослідження виявляється неможливим з етичних міркувань.

Більш того, збираючись здійснювати будь-яку діяльність, людина у своїй уяві часто попередньо моделює цю діяльність, що допомагає їй обрати кращий спосіб виконання цієї діяльності, уникнути багатьох помилок та неприємностей. І чим детальніше людина уявлятиме процес цієї діяльності, тим легше і успішніше вона потім виконуватиме заплановану діяльність. Таким чином, можна стверджувати, що моделювання існує стільки, скільки існує свідома людина та її здатність уявляти собі те, що згодом доведеться виконувати. А, можливо, й не доведеться, оскільки попереднє моделювання засвідчить наявність нездоланих перешкод, які унеможливають його виконання.

Сутність моделювання полягає у можливості використання здатності моделі відтворювати істотні для даного дослідження властивості об'єкта та його зв'язки. Неістотні ж знов-таки з позицій даного дослідження зв'язки і властивості можуть при цьому ігноруватися, а то і взагалі бути відсутні. Це робиться з метою виключити чинники, які вносять зайве ускладнення при дослідженні певних властивостей об'єкта. Таке поняття моделі, її структуру та відносини з об'єктом-оригіналом наочно показано на рис. 1.

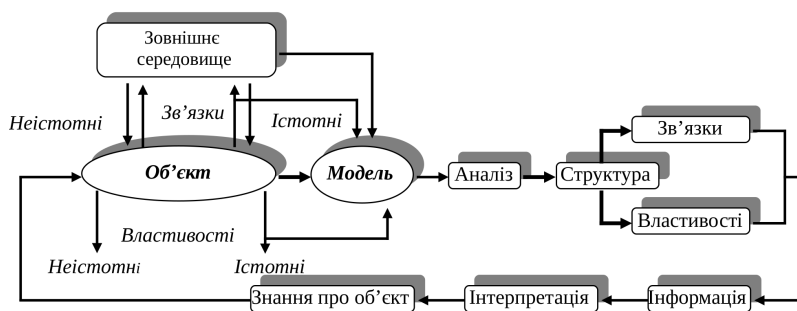

Рис. 1. Загальна схема розробки моделі

Побудова моделі освітньої і професійної підготовки фахівця виступає однією з вагомих підстав для обґрунтованого вибору змісту й характеру цієї підготовки. Тому вона має бути пов'язана з результатами моделювання його майбутньої професійної діяльності й набуває особливої значущості у таких випадках. По-перше, коли зміна обставин, умов і характеру діяльності вимагає визначити відповідні напрямки і шляхи подальшого удосконалення професійної підготовки та особистісного розвитку фахівця. По-друге, коли виникає потреба в організації підготовки фахівців зі спеціальностей принципово нового профілю. По-третє, коли для цього необхідна розробка нормативної документації та визначення змісту й характеру підготовки студентів.

1.2. Особливості моделювання в соціально-гуманітарних науках

Дослідження в соціально-гуманітарних науках здебільшого пов'язані з надзвичайно складними об'єктами і явищами, які важко піддаються опису та особливо формалізації. Такими об'єктами є й сама людина, і її поведінка й діяльність, і різні людські спільноти тощо. Їхня складність зумовлена істотним розмаїттям індивідуальних рис і якостей людей, їхніх цілей, прагнень та інтересів. Крім того, на відміну від фундаментальних наук, де діють чіткі закони і має місце однозначна необхідна повторюваність подій і наслідків, в соціально-гуманітарних науках події ніколи не повторюються з абсолютною точністю, їхні закономірності є більш гнучкими і передбачають варіативність.

Це в першу чергу стосується проблем моделювання людської особистості, людської діяльності, поведінки, взаємовідносин в різних спільнотах тощо. Тож в педагогіці здебільшого використовуються описові та схемні моделі, лише інколи розглядаються математичні моделі, та й ті використовуються скоріше для виявлення кореляції між певними чинниками та їх впливу на якість освіти тощо. Тому в педагогіці, психології

й деяких інших соціально-гуманітарних науках моделювання дозволяє отримувати в основному якісні результати, наявність певної кореляції тощо.

Модель повинна адекватно відображати ті якості та характеристики досліджуваного об'єкта чи явища, які цікавлять дослідника. Тільки у такому разі можна сподіватися на те, що отримані результати моделювання будуть достовірними. В той же час істотний вплив суб'єктивного чинника, що відіграє важливу, а часто й визначальну роль в соціально-гуманітарних дослідженнях, ускладнює, а то і взагалі ставить під сумнів валідність моделі, а відтак і саму достовірність результатів моделювання.

Прикладом можуть слугувати надзвичайно поширені моделі населення великого міста, а то і країни у цілому, які в соціології відомі як представницька вибірка. Ця вибірка полягає у підборі респондентів, сукупність яких відображає вікову, статеву, освітню, матеріально-станову та інші важливі характеристики населення. Вважається, що розподіл відповідей респондентів, включених до складу цієї вибірки, на певні питання соціологічного опитування відображає цей розподіл по всій генеральній сукупності, під якою, власне, й мається на увазі населення відповідно міста чи країни.

В дійсності навіть два представники, що можуть стати кандидатами до складу представницької вибірки від своєї категорії, у яких вікові, статеві, освітні та інші характеристики повністю співпадають, можуть мати прямо протилежні думки з приводу проблематики опитування. Навіть обмежене й досить приблизне знання позицій людей створює можливість виконавцеві «дослідження» тенденційного їх підбирання заради того, щоб догодити замовникові опитування. Яскравим свідченням такого «професіоналізму» і такої «професійної етики» окремих соціологів можуть слугувати результати опитувань електорату перед виборами, здійснених різними організаціями.

Ще одна особливість моделювання в соціально-гуманітарних науках, в тому числі, на жаль, і в педагогіці, пов'язана з тим, що досить часто доводиться зустрічати моделі відповідно до певної гіпотези, яку дослідник висунув і прагне перевірити її правильність, або відповідно до якоїсь існуючої гіпотези, яку він прагне спростувати. В подібних випадках модель у вигляді так званої експериментальної групи підбирається з використанням заздалегідь знайомої дослідникові загальної характеристики, наприклад, академічної успішності групи, рівень якої помітно перевищує рівень середньої успішності студентів контрольної групи. Коли такі результати необхідні дисертантові, його можна зрозуміти, але ще більш зрозуміло, що їхнє значення для педагогічної науки та освітньої практики близьке до нульового.

Тому плідний розвиток соціально-гуманітарних наук вимагає досить обережного і ретельно виваженого підходу до побудови моделей і використання методу моделювання взагалі. Слід враховувати істотну роль індивідуальних чинників, суб'єктивний характер відповідей при використанні анкетування, опитування, тестів тощо. Адже відповідаючи на певні питання, людина досить часто виходить не з того, якою вона є, а з того, яке враження про себе вона б хотіла, щоб склалося у дослідника чи опитувача.

1.3. Основні вимоги до моделі

Бажання отримати достовірні результати дослідження за допомогою моделювання може бути задоволене тільки у тому разі, коли побудована модель відповідає низці вимог. Їх обов'язково має дотримуватися дослідник при виборі, проектуванні чи побудові моделі відповідного об'єкта, явища або процесу, якщо він хоче за її допомогою підтвердити свою гіпотезу або отримати надійні результати про досліджуваний об'єкт.

Такими загальними вимогами виступають її адекватність, валідність, повнота, достовірність та надійність. Розглянемо сенс і сутність кожної з цих вимог до моделі та шляхи і способи

їх реалізації дещо детальніше. Адже від міри відповідності цим вимогам залежать можливості використання цієї моделі, характер отримуваних результатів та межі їх впровадження в практику. В першу чергу наведені зауваження стосуються застосування моделей в педагогічних дослідженнях і використання їх результатів в освітній практиці.

Адекватність моделі означає, що ті її характеристики, які постають предметом дослідження об'єкта-оригінала, дійсно в певних межах відображають його поведінку і реагують на певні впливи, характерні для функціонування оригінала, так, як мають реагувати його власні характеристики. Забезпечення адекватності моделі вимагає або певних знань про об'єкт дослідження з метою їх урахування при виборі чи побудові моделі, або методом спроб і помилок вибрати такі параметри моделі, які дають можливість отримати певні результати відповідно до прийнятої гіпотези про характер об'єкта та процесів, що його супроводжують, у тому разі, коли відсутні можливості його безпосереднього дослідження або коли об'єкт тільки проектується чи розробляється.

Валідність моделі означає відповідність її функціональних можливостей отримання саме тих тенденцій чи характеристик, параметрів чи залежностей, які, власне, і являють собою мету і предмет дослідження об'єкта-оригінала. Справа в тому, що інколи науковці-початківці пропонують красиву модель з широкими можливостями, яка, однак, дозволяє отримати результати, що не мають відношення до досліджуваних властивостей, процесів чи функцій. Вимога валідності й виключає застосування таких моделей. Іншими словами, можливості моделі мають відповідати її призначенню.

Повнота моделі означає її здатність охоплювати всі закладені в її будову можливості й забезпечувати отримання очікуваних результатів в умовах певного варіювання вхідних параметрів. Іншими словами, належна повнота моделі має забезпечувати можливість її використання у всьому спектрі цілей і завдань того чи іншого дослідження, для здійснення якого вона власне, й побудована.

Достовірність моделі означає міру довіри до отриманих за її допомогою результатів і можливості їх перенесення на досліджуваний об'єкт-оригінал. Ця достовірність може забезпечуватися, наприклад, встановленням обмежень чи інтервалів, в яких вона гарантується.

Надійність моделі означає можливість її використання в умовах певних, заздалегідь непередбачених збурень. Взагалі поняття надійності є комплексною характеристикою, яка визначає такі властивості, як безвідмовність, збереженість та відтворюваність результатів в ідентичних умовах.

В педагогіці використовують такі різновиди моделей, як модель фахівця, модель його професійної діяльності, модель соціальної діяльності, модель освітньої підготовки тощо. Кожна з них має свої особливості, однак всі взаємно пов'язані й повинні відповідати розглянутим вище загальним вимогам.

Як цілком справедливо підкреслює О. В. Квасник, «відповідність спроектованих моделей фахівців сучасним вимогам задає рівень вимог до інформаційного забезпечення самого процесу проектування таких моделей. Джерелом інформації для здійснення цього процесу є запит на фахівця. В нього буде закладено інформацію про найбільш вагомі професійні компетентнісні вимоги, особистісні характеристики, зокрема уміння працювати індивідуально та в команді» [28, с. 155].

Модель фахівця фактично визначає рівень і зміст його професійної та соціальної компетентності й розвитку його професійно та соціально значущих особистісних рис і якостей. Тим самим ця модель визначає цілі й завдання освітнього процесу, які повинні забезпечити цей розвиток.

Отже, моделювання педагогічної майстерності та творчості можливе, лише тоді, коли в цей процес включена конкретна особистість з її неповторним внутрішнім світом, який часто просто ігнорується. І тому педагог повинен вміти змоделювати підхід до особистості таким чином, щоб вона мала змогу виявити те найкраще, що в неї є.

2. СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФЕНОМЕНУ ТВОРЧОСТІ

Феномен творчості притаманний тільки людині й то далеко не у всіх вона розвинена однаковою мірою. Хоча вважається, що кожна людина народжується талановитою, подальше життя, різні впливи здатні не тільки сприяти розвитку творчих здібностей, але інколи й гальмують його. В той же час максимально можливе використання творчого потенціалу кожної особистості виступає вкрай важливою передумовою не тільки її власної успішної самореалізації, досягнення її життєвих цілей і прагнень, а й одним з надзвичайно дієвих чинників забезпечення суспільно значущих інтересів.

Традиційно вважають, що творчість притаманна лише представникам художньої культури, залишаючи поза увагою вчених та винахідників. Про це у своїй книзі «Дві культури» зауважує відомий англійський письменник і вчений Ч. П. Сноу. На думку вченого існує велика прірва між художньою та вченою інтелігенцією, котрі просто не можуть знайти спільну мову між собою. Причиною є вузька спеціалізація, яка виступає сьогодні анахронізмом, котрий перешкоджає гармонійному розвитку особистості. «Поляризація культури, – зауважує Сноу, – очевидна втрата для всіх нас. Для нас, як народу, і для нашого сучасного суспільства. Це практична, моральна і творча втрата, і я повторюю: дарма було б думати, що ці три моменти можна повністю відокремити один від одного» [50, с. 25].

Тож сьогодні стає все більш зрозумілим, що творчість притаманна як художнику так і вченому та винахіднику. Адже для того, щоб щось відкрити або сконструювати потрібна фантазія. А вона однаково потрібна як фізику, так і композитору. Отже, «в творчості, особливо у сфері професійної діяльності, особистість має можливість передавати власні думки, почуття і фантазію, створюючи за їх допомогою щось своє, індивідуальне та неповторне» [42].

Природа феномену творчості завжди проявляється в людській діяльності, спрямованій на перетворення людиною природи, суспільства і самої себе. Тому розвиток творчих здібностей студента і створення умов для реалізації творчого потенціалу його особистості вимагають напруженої діяльності як самого студента, так і педагога, який готує його до майбутньої творчої професійної діяльності і здатності успішно реалізувати свій творчий потенціал. А для цього необхідно розвивати його творче мислення, пробуджувати фантазію та інтуїцію.

Тому важливим завданням системи освіти, яке повинне визначати зміст і технології навчання, виховання, особистісного розвитку і соціалізації студента, має вважатися вивчення його психологічних якостей з метою цілеспрямованого управління процесом формування і розвитку його творчих задатків, якостей і характеристик майбутнього фахівця-лідера.

Сьогодні, в умовах ринкової економіки з її гострою конкуренцією в самих різних сферах життя успішна самореалізація людини як особистості і фахівця стає можливою саме завдяки розвитку його творчих здібностей й послідовного їх застосування у своїй професійній діяльності. Однак ця творчість у зв'язку з постійним ускладненням техніки і технологій може бути успішною лише у разі, коли вона спирається на надійне підґрунтя «Я» особистості та її професійної компетентності. Уявна суперечність між ними носить діалектичний характер і легко розв'язується шляхом їх поєднання в цілісну систему творчої освітньої підготовки фахівця.

Дослідження сутності й особливостей феномену творчості ускладнює та обставина, що він є надзвичайно складним і навіть дещо таємничим явищем в загальній структурі індивідуального і суспільного буття людини. Творчості притаманний свій механізм. Як пишуть С. Д. Максименко зі співавторами, *«механізм творчості – сукупності функціональних органів відображення, проектування і матеріалізації людиною своїх психічних утворень, що є відкриттями,*

винаходами або художніми образами» [21, с. 483]. Загальна структура механізму творчості об'єднує такі компоненти:

- почуття, які забезпечують порівняння й оцінювання предметів;

- уява, яка забезпечує можливість відтворення чогось ще неіснуючого;

- психомоторика, завдяки якій здійснюється матеріалізація відображеного;

- енергопотенціал, який забезпечує можливості дії;

- мислення, яке зумовлює появу у свідомості відображення неіснуючого.

Сутність феномену творчості нерозривно пов'язана з такими категоріями, як творча особистість, творча активність, творча діяльність, творче спілкування. Визначальним елементом його структури виступає саме творча особистість. Її формування, розвиток та самореалізація здійснюються через творчу діяльність, в той час як сама ця діяльність постає умовою реалізації творчих можливостей особистості. Основною особливістю творчості можна вважати наявність мотивів творчої особистості як стимулів дії механізму творчості.

Ще однією особливістю творчості виступає те, що, як пишуть С. О. Сисоєва і Т. Б. Поясок, «здійснюючи продуктивну, творчу діяльність, особистість живе в режимі постійного виходу за межі існуючого, пізнаного, відкритого, реалізованого. Вона виступає як особистість, що творить, створює» [47, с. 354]. Творча діяльність включає постановку мети, розгляд варіантів її досягнення, корекцію нових образів та уявлень і їх реалізацію у вигляді конкретних предметів, процесів, творів чи ідей.

Прояв творчості називають мистецтвом, психологія якого носить перетворювальний характер. Л. С. Виготський порівнює чудо мистецтва з євангельським чудом «перетворення води на вино» [12, с. 306]. Тобто під впливом мистецтва ми набуваємо

тих якостей, котрих досі в собі не спостерігали. Слухаючи оперу чи читаючи роман, ми разом зі своїми героями переживаємо те, що в реальному житті нам переживати не доводиться. Саме брак чогось ідеального та прекрасного спонукає нас йти до театру чи філармонії. Тут ми переживаємо той стан, який Арістотель назвав «катарсисом», тобто стан очищення. Водночас мистецтво пробуджує в нас ті сили, котрі досі лишалися без дії. Під впливом мистецтва ми почуваємося справжніми героями, борцями за свободу, революціонерами, або просто шукачами пригод. «Драматург неначе говорить нам: ви боязкі, нерішучі, слухняні суспільству та державі, подивіться ж, як діють сильні люди, подивіться, що буде, коли ви піддастесь своєму честолюбству, або сластолюбству, або гордості і т.д. і т.д., спробуйте піти у своїй уяві слідом за моїм героєм, невже це не спокусливо дати волю своїй прихильності!» [12, с. 293].

Те ж саме стосується і творчості вчителя, який має поставати для своїх підопічних не «сухарем», а героєм їхніх мрій, котрому не страшні ніякі перешкоди і який завжди прийде на допомогу. Тому педагог повинен, за словами В. Сухомлинського, вміти знайти в потаємному куточку серця кожної дитини її власну струну, котра звучить на свій лад, а потім настроїтися на тон цієї струни [53, с. 94].

Оскільки процес формування творчої особистості пов'язаний з діяльністю, саме ця діяльність і робить людину особистістю, яка створює чи видозмінює своє сьогодення та своє буття в ньому. Особливістю творчості стає й те, що творча діяльність не тільки змінює світ, а й саму людину як суб'єкт творчості.

2.1. Види діяльності залежно від рівня творчості

Залежно від характеру і глибини цих перетворень, складності виконання та міри новизни очікуваних результатів діяльність прийнято поділяти на такі види: *рутинна, репродуктивна, продуктивна, творча та унікальна* (рис. 2).

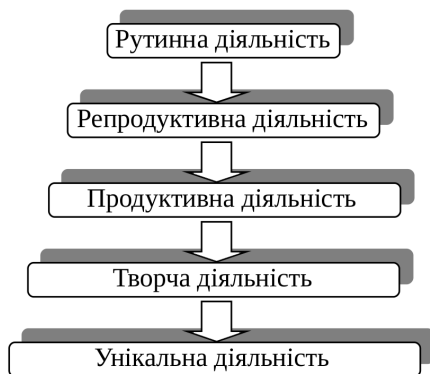

Рис. 2. Основні види людської діяльності

Рутинна діяльність характерна тим, що, по-перше, вона являє собою послідовність відносно простих операцій. По-друге, ця послідовність так часто здійснюється, що виконавець доводить до автоматизму відповідні навички. По-третє, ця діяльність практично не потребує якоїсь інформації та її обробки й не вимагає особливих інтелектуальних зусиль. Моделювання цієї діяльності полягає у визначенні змісту кожної дії у їх послідовності, як це схематично наведено на рис. 3, де цифрами позначені операції.

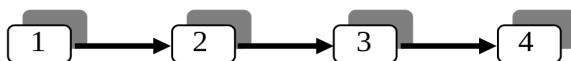

Рис. 3. Модель рутинної діяльності

Репродуктивна діяльність звичайно здійснюється за заздалегідь добре засвоєним алгоритмом і полягає у регулярному повторенні вже знайомих дій та операцій. Однак вона вимагає додаткового періодичного контролю правильності їх виконання, відповідності отримуваних

результатів бажаним вимогам чи параметрам їх якості. Модель цієї діяльності передбачає циклічність її виконання і наявність операцій контролю (рис. 4).

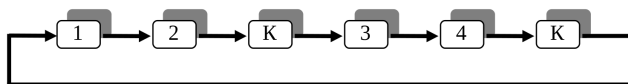

Рис. 4. Модель репродуктивної діяльності

Продуктивна діяльність відрізняється тим, що в процесі її здійснення за певних умов передбачається можливість вибору того чи іншого варіанту дії залежно від міри відповідності результатів встановленим критеріям. При цьому припускається здійснення операцій, які заздалегідь не передбачалися і які навіть вносять щось нове у процес діяльності. Модель продуктивної діяльності наведено на рис. 5.

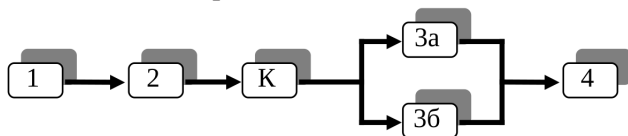

Рис. 5. Модель продуктивної діяльності

Творча діяльність полягає у створенні чогось нового чи в істотному вдосконаленні вже існуючого. Її моделювання істотно ускладнюється через практичну неможливість заздалегідь передбачити повороти думки і дій виконавця та його неочікувані рішення. Тому модель творчої діяльності може виглядати тільки у досить узагальненому вигляді (рис. 6).

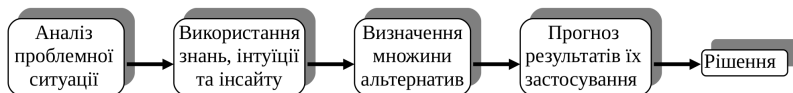

Рис. 6. Загальна модель творчої діяльності

Унікальна діяльність полягає в розробці принципово нового, такого, що раніше взагалі не існувало. Прикладами можуть слугувати винаходи автомобіля, літака, телебачення, атомної енергії, засобів мобільного зв'язку тощо. Якщо творчу діяльність здебільшого виконують талановиті люди, то унікальну – геніальні. Їхня геніальність проявляється в чіткому баченні того, що для переважної більшості людей лишається прихованим, вона і виступає джерелом найвищого прояву творчості.

Не слід думати, що творча, та й унікальна діяльність можуть мати місце тільки у сфері науки і техніки чи у сфері матеріально виробництва. В принципі, творчий характер може бути притаманний будь-якій діяльності, в тому числі й педагогічній. Про це переконливо свідчать приклади діяльності таких педагогів, як К. Д. Ушинський, В. Л. Кирпичов, Дж. Дьюї, М. Монтессорі, А. С. Макаренко, К. С. Станіславський, Л. С. Виготський, В. О. Сухомлинський. Слід звернути увагу й на наших сучасників, серед яких Ш. О. Амонашвілі, І. П. Волков, Є. М. Ільїн, С. М. Лисенкова, М. М. Поташник, В. Ф. Шаталов, І. А. Зязюн та інші відомі педагоги-новатори.

Взагалі ж творчість при цьому може пронизувати практично всі розглянуті види людської діяльності. Дійсно, навіть при виконанні рутинних операцій творча людина цілком здатна знаходити нові підходи і способи, які істотно підвищують якість їх виконання, скорочують час, витрати енергії та зусиль. Не випадково існує напівжартівливе висловлення стосовно того, що саме людська лінь і породжує винаходи, оскільки вони економлять зусилля і час.

Характерно також, що більш високі за мірою новизни види діяльності поступово, з набуттям людиною навичок їх виконання, можуть переходити у більш низькі (а це зовсім не означає зменшення їх важливості!). Так, творча діяльність, по мірі оволодіння досвідом її виконання багатьма людьми, стає продуктивною, а з набуттям стійких навичок механічного її виконання, навіть репродуктивною. Однак є такі сфери діяльності, які так і вважаються творчими. Це сфера літератури і мистецтва у широкому розмаїтті його видів і проявів.

Складність і новизна проявів творчості вимагає глибокого філософського і психологічного осмислення їхньої сутності. Але це осмислення не є простим, бо часто творчі прояви і результати діяльності творчих особливостей виявляються настільки новими й неочікуваними для інших людей, що вони виглядають дещо таємничими і навіть містичними. В той же час ми впевнені, кожному притаманні творчі здібності, необхідно тільки їх виявити і розкрити.

2.2. Філософські аспекти творчості

Поняття творчості розглядається не тільки як загальнонаукове, але й як суто філософське. В цьому аспекті творчість відображає механізм активного відношення людини до навколишнього світу й самої себе. Як пише А. К. Чаплигін, «сьогоднішній рівень філософських досліджень проблеми творчості дозволяє вести розмову про теорію творчості як самостійний розділ філософської думки» [61, с. 33]. Сьогодні існують численні філософські концепції й кілька методологічних підходів до розуміння й пояснення сутності творчості. Зокрема, американський філософ і вчений Дж. Дьюї розглядає творчість через призму досвіду людини, її життя [67].

А. М. Коршунов вважає творчість відображенням природних процесів. Г. О. Давидова виходить з діалектичного трактування творчості. М. С. Каган для її аналізу використовує системно-діяльнісний підхід [27].

У філософському словнику зазначається, що окремі дослідники вбачають творчість «у вільній, нічим не обумовленій, довільній активності людини, інші пов'язують з діяльністю Бога, який творить світ природи і саму людину». При цьому спеціально підкреслюється, що «творчість нерідко ототожнюють з моральнісним, естетичним удосконаленням людини, в інших випадках — з розвитком науки. До числа чинників, що обумовлюють творчість, відносять або соціальні, або природно-біологічні умови» [30, с. 87-88].

У філософії творчістю звичайно прийнято вважати таку діяльність суспільства, різних соціальних груп та окремих особистостей, в процесі якої створюється щось нове, яке раніше ніколи не існувало. При цьому вважаємо за необхідне зробити два важливих зауваження.

По-перше, думка про те, що творчою може бути тільки діяльність у сфері науки і мистецтва, є хибною. Дійсно, творчо можна виконувати будь-який вид роботи. Вона залежить не стільки від цілей, змісту і характеру роботи, скільки від ставлення виконавця до неї, від того, наскільки розвинені його фантазія та креативні здібності.

По-друге, творчістю слід вважати створення не просто чогось нового, а такої інновації, яка спрямована на інтереси соціального прогресу, зростання міри свободи людини, гуманізації суспільних відносин, які забезпечують всебічний гармонійний розвиток особистості. Ті винаходи й розробки, які спрямовані на свідоме завдання шкоди природі, людині та суспільству, аж ніяк не можуть вважатися творчістю. Типовим прикладом виступають розробки нових типів озброєння.

Для творчості характерним є прояв діалектичної суперечності і єдності репродуктивної і продуктивної діяльності. Адже людина може створювати щось нове, тільки спираючись на вже створене попередніми поколіннями, осмислюючи його, ставлячи й розв'язуючи виявлені проблеми, недоліки та прикрі обмеження. Тому творчість проявляється у самих різноманітних формах і в самих різних сферах людської діяльності: в науковій, художній, технічній, виробничо-господарській, бізнесовій, педагогічній, політичній, управлінській сферах тощо. І вона пов'язана не тільки з новизною і корисністю, але ще й зі своєрідною досконалістю, виступаючи проявом і раціонального, і естетичного.

Однією з найважливіших сфер використання творчої діяльності виступає суспільство. Характерно, що в творчості людина розвиває і себе, формуючи себе як професіонала і як цілісну особистість, поєднуючи практичне, культурне

і духовно-моральнісне вдосконалення. Вкрай важливою і відповідальною сферою сучасної творчості є науково-дослідна діяльність, в тому числі у галузі інноваційних педагогічних технологій.

Немає єдності і в поглядах філософів на природу творчості: дехто з них наголошує на її суспільній природі, тоді як інші – на особистісно-індивідуальній її природі. Ми ж вважаємо, що таке протиставлення є недоречним, оскільки, з одного боку, творча людина не тільки отримує задоволення і користь від своїх результатів, але й небезпідставно очікує їх суспільного схвалення. Водночас досить нерідко творчість має *колективний характер*, причому не тільки в науці й техніці, але, як це не дивно, навіть у мистецтві. Іншими словами, природа творчості, як, до речі, і природа самої людини, є складною і носить суспільно-індивідуальний характер.

Її індивідуальність зумовлена саме тим своєрідним забарвленням її процесу і результату, яке привносять індивідуальність автора, його ціннісне сприйняття світу, себе в ньому та своєї діяльності, його естетичні смаки та ідеали, рівень розвитку його духовного світу. Більш того, між цими чинниками і самою творчістю існує складна система прямих і зворотних зв'язків, завдяки яким творча діяльність сприяє й розвитку моральності й духовності майстра, посиленню чіткості його життєво-ціннісних позицій та естетичних ідеалів.

Давньогрецькі філософи вважали вищим ідеалом виховання людину, в якій поєднується прекрасне (Kalos) та добре (Agathos) [25, с. 121]. Тому вони важливого значення приділяли як фізичному так і духовному вихованню молоді. Найкращого ж вихователя філософи вбачали в мистецтві, яке, на думку Платона, – «має бути основою виховання» [26, с. 110].

Дану думку підхопив у XX столітті англійський педагог і вчений сер Г. Рід. У своїй книзі «Освіта через мистецтво» він, зокрема зазначає, що «мистецтво є шляхом освіти, не стільки предметом, котрому потрібно вчити, скільки методом навчання всім і всяким предметам» [26, цит. за с. 41-42].

Необхідність виховувати дитину за допомогою мистецтва австрійський педагог Ф. Чіжек пояснює тим, що в кожній дитині існує величезна творча енергія, котра має знайти свій вихід у вираженні, інакше виникне пригніченість. Тому, на думку вченого, потрібно дозволяти дітям малювати «те, що вони хочуть, те, що вони бачать своїм розумовим оком, а не те, що їм слід малювати на думку інших» [26, цит. за с. 40-41].

К. Ушинський вважав, що дитина мислить формами, фарбами, звуками, відчуттями, а отже, намагання змусити її мислити інакше є насильством на дитячою природою [59, с. 266].

Як до художників ставився до дітей В. Сухомлинський, будуючи навчання в своїй славетній «Школі радості» на творчій основі. Педагог вважав творчість дітей глибоко своєрідною сферою їхнього духовного життя, самовираженням та самоствердженням, де яскраво розкривається індивідуальна самобутність кожної дитини. «Цю самобутність неможливо охопити якимись правилами єдиними та обов'язковими для всіх» [53, с. 51].

Визначний англійський драматург і публіцист Б. Шоу говорячи про особливу роль мистецтва у вихованні особистості, зазначав, що «витончені мистецтва – єдиний учитель, котрий виключає тортури» [26, цит. за с. 132].

Творчість виступає важливою ознакою толерантності. Всі творчі особистості були надзвичайно толерантними людьми. Вони поважали іншу думку, почуття, фантазію, шукаючи в них щось особливе та неповторне. Так з'являлися різні твори мистецтв, винаходи та відкриття. «Всі вони були плодами саме уважного, толерантного ставлення до духовного світу особистості, її мрій та прагнень» [62].

Ось чому сьогодні, коли спостерігається помітне падіння рівня духовності і культури, насамперед у молодіжному середовищі, надзвичайно важливого значення набуває педагогічна творчість, в тому числі залучення студентів до творчих видів діяльності й заохочення проявів їхніх креативних здібностей.

На наше глибоке переконання, справжнім професіоналом у будь-якій сфері людської діяльності може вважатися тільки творча людина, якій притаманне ціннісне сприйняття своєї професії і професійної діяльності. Саме в такому разі вона може сподіватися на життєвий успіх і щастя. Таким чином, вкрай важливим чинником успіху стає правильний вибір професії. Як писав свого часу Г. С. Сковорода, людині слід обирати «сродну працю», під якою філософ розумів професію, яка найбільшою мірою відповідає схильностям, здібностям і прагненням людини.

Особливо важливого значення набуває правильний вибір людиною професії педагога. В такому разі кожна зустріч зі студентами дарує їй свято спілкування, свято творчості. Заради їхнього і свого власного задоволення він прагне самовдосконалення. Не випадково ще Сократ стверджував, що всі професії – від людей, і тільки професії педагога, лікаря і судді – від Бога.

Відсутність творчого підходу робить життя викладача тьмяною, як і його вплив на студентів. Він не сприймає свою професію і професійну діяльність як одну зі своїх життєвих цінностей і прагне уникати позааудиторного спілкування зі студентами. Фактично його й педагогом не можна назвати, бо й матеріал своїх лекцій він роками не оновлює, а обов'язки свої вбачає лише у переказуванні цього матеріалу зі старих підручників чи навчальних посібників. Проте, «справжній майстер педагогічного процесу, – на думку В. Сухомлинського, – читає підручник очима учнів і тільки... Якщо ви бачите, що вчитель сумлінно переказує підручник, знайте, що до високої культури педагогічної праці вчителів ще далеко» [54, с. 273].

Тож свою високу суспільну місію викладач може успішно виконувати лише за умови постійного пошуку й використання творчого підходу до своєї діяльності, коли він сповідує принципи творчої педагогіки.

2.3. Психологічні аспекти творчості

Психологія творчості з давніх пір привертає увагу багатьох дослідників. Важливі результати у цій сфері були отримані завдяки дослідженням таких вчених і митців, як Дж. Гільфорд, А. Маслоу, Л. С. Виготський, К. С. Станіславський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. О. Абульханова-Славська, Д. Б. Богоявленська, Я. О. Пономарьов, В. В. Рибалка, В. А. Роменець, І. М. Семенов, С. Ю. Степанов, І. А. Зязюн та інших. Їхніми працями переконливо показано, що, по-перше, творчість проявляється в діяльності, а по-друге, що вона пов'язана з розвитком здібностей людини.

Проте недостатньо ще сьогодні приділяється уваги вивченню креативної сфери особистості. Так, за словами засновника психології творчості, американського психолога Дж. Гільфорда лише 0,2% всіх опублікованих до 1950 року у Psychological Abstract резюме були присвячені психології креативності [35, цит. за с. 261].

На думку вченого брак уваги до творчого розвитку особистості робить освіту малопродуктивною та неефективною. Тому «головним завданням всебічної освіти має виступати виховання проникливої, творчо активної особистості» [70, цит. за с. 317].

Серед чинників творчості Гільфорд виділяє передусім «оригінальність», нестандартність мислення. Творча особистість, на думку Гільфорда, володіє «генералізованою чутливістю до проблем», тобто, здатністю бачити проблему. Інший важливий аспект творчості вчений вбачає у «швидкості мислення», себто у здатності людини продукувати велику кількість різноманітних ідей. Особливу увагу вчений приділяє так званій «спонтанній гнучкості» мислення, що проявляється в несподіваних зворотах та переходах думки від одного уявлення до іншого. «Спонтанна гнучкість» мислення дає змогу особистості бачити та вирішувати проблему в різних її площинах [26, цит. за с. 200-201].

Важливою передумовою творчості виступає внутрішній світ особистості, її неповторне «Я» (англ. «Self»), за допомогою якого людина виражає свої думки, почуття, фантазію та волю. Вивченням «Я» особистості займалися такі провідні вчені та митці, як З. Фрейд, Дж. Мід, В. Джемс, К. Юнг, Е. Фромм, К. Роджерс, А. Маслоу, а також К. Ушинський, Л. Виготський, М. Басов, П. Блонский, К. Станіславський, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші. Всі вони сходяться до думки, що це абсолютно нормально, коли особистість виступає з позиції власного «Я». Зокрема, К. Станіславський зауважував, що людина про що б не мріяла, що б не переживала в дійсності чи уяві, завжди залишається собою. Тому він закликав артистів ніколи не губити себе на сцені. «Якщо ж відректися від свого «Я», то втратиш ґрунт, а це найстрашніше. Втрата себе на сцені є тим моментом, після якого відразу закінчується переживання і починається наґраш» [52, с. 260].

Тож сьогодні освіта має приділяти більше уваги вивченню «Я» особистості, її можливостей та здібностей. Це необхідно, адже, як зауважують С. О. Сисоєва та Т. Б. Поясок, здібності – «це індивідуально-психологічні особливості особистості, які» забезпечують успіх у діяльності та спілкуванні, легкість в оволодінні знаннями, вміннями, навичками». Вчені при цьому підкреслюють, що «здібності не можуть бути зведені до знань, умінь і навичок, які має людина, але здібності забезпечують їх швидке набуття, фіксацію й ефективне практичне застосування» [47, с. 81].

Важливою здібністю творчої особистості виступає її винахідливість. Ця якість виявляє конструкторські здібності особистості, а також її здатність приймати неординарні рішення в нестандартних та екстремальних ситуаціях. На жаль, наша школа обмежуючись лише прописними істинами, спеціально не приділяє належної уваги розвитку даної здібності у своїх учнях та студентах. Натомість американці вважають винахідливість своєю національною рисою характеру, що лежить в основі їхнього

життя. Постійно щось придумуючи та винаходячи вони легко долають життєві труднощі та проблеми, знаходячи відповідно до ситуації конструктивне рішення. Прикладом є фільм «Один вдома», в якому розповідається про те, як маленький хлопчик на ім'я Кевін, залишившись сам удома, захищає свій дім від злодіїв, вигадуючи різні хитромудрі пастки проти них.

Розвиток винахідливості в американській школі відбувається за допомогою різноманітних методів навчання, котрі активізують креативну сферу особистості. Зокрема, таким є «метод проектів», мета якого якраз і полягає у вихованні в дитини її винахідницьких здібностей. Учень сам ставить перед собою те завдання, яке йому до вподоби і вирішує його. За словами основоположника «методу проектів», американського педагога В. Кільпатріка, «всяка процедура педагогічної практики, яка не ставить собі свідомо і наполегливо мету підтримати та використати притаманну дітям любов до розробляння та створювання планів, ґрунтуватиметься на неміцній та неплідній основі» [29, с. 30].

Генератором творчості, зокрема, педагогічної, виступає фантазія, котра, за словами К. Станіславського, – «все знає і все може» [52, с. 77]. За допомогою фантазії педагог разом з учнями та студентами має можливість мандрувати в минулому, сучасному і майбутньому, знайомлячись з визначними вченими, митцями та винахідниками, відкривачами нових світів і планет.

Справжніми фантазерами є діти. Вони не знають ніяких рамок та обмежень і тому можуть придумувати все що завгодно без страху вийти за ці рамки. Вони не бояться помилитися, адже таке поняття як «помилка» в їхньому лексиконі просто відсутнє. Головним для них є те, що вони у своїй фантазії почуваються по-справжньому вільними та незалежними від умовностей дорослого світу.

Самі здібності як передумова творчості завжди виступають продуктом розвитку, в основі якого лежать певні природні

задатки, які є природженими атрибутами людини. Як спеціально зазначає В. В. Рибалка, «здібності людини – це внутрішні умови її розвитку, які формуються в сукупності з задатками під впливом зовнішніх умов у процесі взаємодії людини з навколишнім середовищем» [44, с. 115]. Отже, своєчасне виявлення здібностей і створення сприятливих умов для розвитку і забезпечує у подальшому творчий потенціал людини та можливості його максимально успішної реалізації.

Вміння поєднувати здібності в одній і кількох сферах діяльності прийнято називати талантом, а людей, які володіють цим даром – талановитими. У них звичайно здібності виявляються у творчій діяльності, у творчому підході до розв'язання складних як теоретичних, так і практичних й художніх завдань. Таким людям притаманні незвичайні особливості мислення.

Ті ж С. О. Сисоева та Т. Б. Поясок пишуть, що «найвищий рівень розвитку здібностей, що виявляється у творчій діяльності, результати якої мають історичне значення для суспільства, розвитку науки, літератури, мистецтва, називають геніальністю. Геній виражає найбільш передові тенденції прогресу свого часу. Геній відрізняється від талановитості суспільною важливістю тих завдань, які він розв'язує» [47, с. 109].

Оскільки творчість виступає таким специфічним різновидом людської діяльності, результатом якої виявляється створення нових матеріальних чи духовних благ, вона вже за самою своєю глибинною сутністю постає культурно-історичним явищем і повинна розглядатися у двох основних психологічних аспектах: особистісному та процесуальному.

З позицій *особистісного аспекту* творчість передбачає наявність у особистості як суб'єкта творчості певних здібностей і мотивів, які окрім знань та умінь, залучають інтуїцію і фантазію. Завдяки цьому і з'являється сама можливість створення продукту діяльності, який би відрізнявся від існуючих такими своїми характеристиками, як *новизна*,

оригінальність та *унікальність*. Вивчення цих властивостей особистості виявило також важливу роль *уявлення, інтуїції*, неусвідомлюваних компонентів розумової активності, а також потреби особистості в самоактуалізації, у розкритті, реалізації й подальшому розширенні своїх творчих можливостей.

Разом з цим, суб'єкт творчості повинен стояти на ґрунті реальності й забезпечувати в об'єкті своєї креативної діяльності такі якості, як належна *функціональна спрямованість* та *ефективність*. Без цього буде неможлива його особистісна самореалізація, а творчість зводиться до безплідного фантазування, практично не пов'язаного з його професійною сферою.

З позицій *процесуального аспекту* творчість протягом тривалого часу розглядалася виключно як результат раптового осяяння, натхнення, інсайту й подібних психічних станів, що передують роботі мислення. Англійський психолог Г. Уоллес виокремив такі чотири стадії в загальній структурі процесу творчості: 1) підготовка; 2) визрівання; 3) осяяння; 4) перевірка. При цьому під осяянням як центральним, специфічно творчим моментом прийнято розуміти *інтуїтивне схоплення готового результату*.

Теоретичне осмислення й експериментальні дослідження свідчать, що інтуїтивне рішення певної проблеми виникає у людини в процесі виконання нею певної предметної діяльності, яка цілком доступна об'єктивному інструментальному аналізу. Це відкриває можливості психічної регуляції процесу творчої діяльності.

К. С. Станіславський, підкреслюючи специфіку психічної регуляції процесу творчості, висунув гіпотезу про *надсвідомість* як вищу концентрацію духовних сил особистості в процесі породження продукту творчості. Митець розробив оригінальну систему створення відповідного внутрішнього стану, за якого на актора спадає натхнення, котре необхідне йому

для передачі життя людського духу на сцені. Проблемою актора, режисер вважав, те, що він не володіє відповідною технікою, що дозволяла б йому найбільш органічно втілюватися в роль. Як правило, актор замість того, щоб включати власне єство, виражаючи свої почуття, думку, фантазію та волю, послуговується вже готовими, зручними, заялженими штампами. Даний підхід, на думку Станіславського, є ремісничим, і нічого спільного з мистецтвом не має. Тому і не дивно, що гра таких акторів не чіпляє за живе та не викликає захоплення у глядача. Натомість справжній актор намагається зрозуміти свого героя, повірити йому, захопитися ним, лише тоді артисту вдається вдихнути в роль життя, наповнивши її власними почуттями, думками та фантазією. «В нашій справі найнебезпечніше – це *гра взагалі*. В результаті вона дає невизначеність душевних контурів і позбавляє артиста твердого ґрунту, на якому він може впевнено стояти» [51, с. 350].

Мимоволі напрошується аналогія з нашою шкільною освітою з її навчальними планами, які зорієнтовані не на конкретну особистість та її духовний світ, а на якусь абстрактну людину, якої в природі просто не існує. Чи не цим зумовлений низький рівень успішності серед учнів і студентів?

К. Д. Ушинський звертаючись у своїй «Індивідуальній антропології» до колег зауважував, що «ми не говоримо педагогам – чиніть так або інакше, але говоримо їм: вивчайте закони тих психічних явищ, котрими ви хочете керувати, і чиніть, згідно з цими законами та тими обставинами, в котрих ви хочете їх застосовувати. Не лише обставини ці безкінечно різноманітні, але й самі натури вихованців не схожі одна на іншу. Чи можливо за такої різноманітності обставин виховання та особистостей, котрі виховуються, пропонувати які-небудь загальні виховні рецепти?» [58, с. 197-198].

От чому видатний педагог називав педагогіку мистецтвом. Адже, недостатньо знати певні загальні закони людської природи,

потрібно ще й вміти побудувати належний підхід до особистості, що у свою чергу вимагає від педагога відповідного рівня майстерності та творчості.

Порівнюючи актора з педагогом знаходиш дуже багато спільного між ними. Зокрема, педагогу так само як і актору слід мати багату уяву, глибокі почуття, нестандартність мислення та силу волі. «Артистизм, – на думку М. Поташника, – це здатність до перевтілення, блискавичної перебудови у нові образи, переключення у нові ситуації і, найголовніше, – вміння жити тими ідеями, які вчитель передає учням на уроці, жити щиро і стільки разів, скільки знадобиться» [43, с. 69].

Вбачаючи безпосередній зв'язок між педагогікою і мистецтвом відомий український педагог І. Зязюн розробив спеціальний Курс з педагогічної майстерності та творчості, що допомагає вчителю і викладачу почуватися справжнім митцем та майстром своєї справи. В основі даного Курсу було покладено «систему Станіславського», завдання котрої полягає у «природному збудженні творчості органічної природи з її підсвідомістю» [52, с. 8].

Психологи встановили також обумовленість творчості тією сферою культури, в якій вона реалізується (виробництво, бізнес, наука, техніка, мистецтво, політика, педагогіка), що вимагає виявлення психології творчості в кожній з цих сфер, а також характер взаємовідносин між ними. Ось як описує видатний математик Карл Фрідріх Гаусс осяяння в процесі розв'язання складної проблеми: «нарешті, два дні тому я досяг успіху, але не завдяки моїм величезним зусиллям, а завдяки Богові. Як при спалаху блискавки, проблема раптом виявилася розв'язаною. Я не можу сказати сам, якою є природа цієї справжньої нитки Аріадни, яка поєднала те, що вже знав, з тим, що принесло мені успіх».

Такі «спалахи блискавки» час від часу спостерігають і педагоги, коли готуються до проведення навчального заняття

зі складної проблеми, яку слід не просто чітко і зрозуміло подати студентам, але й залучити їх до спроб успішного її розв'язання. Раптове осяяння допомагає викладачеві знайти шляхи, прийоми і способи ефектного викладу матеріалу так, щоб студенти не тільки сприйняли, зрозуміли й засвоїли його, а й захопилися самою формою і способом його подання викладачем.

Характерно, що творчий педагог, який часто начебто навіть не прикладає особливих зусиль для розкриття творчих здібностей студентів та їх розвитку, сприяє їх реалізації як в навчальному процесі, так і в їх майбутній професійній діяльності вже самим своїм особистим прикладом. Однак уявна легкість здійснення навчальної діяльності цього педагога насправді значною мірою постає результатом його тривалої копіткої підготовки, ретельного осмислення позитивного і негативного досвіду та цілеспрямованого накопичення цікавих фактів, епізодів, іншого ілюстративного матеріалу, жартів тощо. Використання ж їх на лекції чи семінарському занятті зовні виглядає як експромт і викликає цілком природне захоплення студентів, допомагаючи їм включити свої емоційні канали пізнання й підвищуючи його ефективність.

Тож далеко не випадково відомий американський письменник Семюель Ленгхорн Клеменс, який творив під псевдонімом Марк Твен, стверджував, що необхідно більше трьох тижнів, щоб підготувати хороший виступ експромтом. Відомий математик Анрі Пуанкаре був впевнений, що «видимість раптового осяяння є явним результатом тривалої неусвідомленої роботи; роль цієї несвідомої роботи у математичній творчості мені вважається безсумнівною». Така її роль повною мірою стосується також і підготовки хорошої лекції викладачем вищої школи.

Наведене вище свідчення К. Гаусса про несвідомий характер того осяяння, яке дозволило йому знайти розв'язання проблеми, може створити враження, що тільки несвідомі

чи підсвідомі процеси здатні призводити до таких відкриттів. Однак дослідження феномену творчості, які здійснюються психологами, дають змогу дійти висновку, що не тільки несвідомі зусилля торують шлях до відкриттів та винаходів, художніх творів чи інших досягнень людського інтелекту. Творчість являє собою діяльність цілісної особистості, і в цій діяльності в системній єдності нерозривно злиті образні й логічні, несвідомі та свідомі компоненти. При цьому обидва компоненти відіграють надзвичайно важливу роль в отриманні результатів творчої діяльності, які й виникають завдяки їхній спільній дії.

В той же час сенс і роль кожного з них є різними. Про це свідчать слова видатних творчих особистостей, які реально переживали психічний стан інсайту. Так, відомий французький поет і філософ П. Валері зауважував, що для того «щоб винаходити, треба бути у двох особах. Одна утворює поєднання, інша обирає те, що відповідає її бажанню і що вона вважає важливим з того, що напрацювала перша. Те, що називають «генієм», є не стільки заслугою того, хто комбінує, скільки характеризує здатність іншого оцінювати щойно вироблену продукцію і використовувати її». Відома легенда про відкриття Д. Менделєєвим увісні періодичної таблиці елементів, але забувають, що він довго і напружено шукав закономірності їх розташування.

Сьогодні умови прояву і успішної плідної реалізації людиною своїх креативних здібностей і творчого потенціалу істотно змінилися. По-перше, істотно зростає роль захисту прав інтелектуальної власності, що вимагає від інноватора урахування існуючих рішень у тій сфері, де він пропонує щось нове, ретельне обґрунтування новизни та оригінальності запропонованого рішення, а також закріплення свого авторства на винахід чи ідею.

По-друге, інновації стали настільки звичним явищем, що важко навіть слідкувати за ними, тим більш створювати

щось нове, чого ще не існує. Тут завжди є небезпека «винаходу велосипеду», коли творчість без належного інформаційного забезпечення призводить до витрати інтелектуальних та емоційних зусиль на повторення вже відкритих або винайдених іншими людьми об'єктів, ідей чи технологій, або способів їх використання.

По-третє, з психологічної точки зору, цікавим є явище, описане свого часу Е. Тоффлером коли стрімке зростання предметів споживання й істотне прискорення їх оновлення змінює традиційне ставлення людини до речей, позбавляє це ставлення емоційної привабливості, виробляє бездушний психологічний механізм «отримав – спожив – викинув». Разом з цим має місце й ситуація, яку В. Г. Кремень визначає як те, що вперше в історії покоління речей змінюється швидше за покоління людей.

Стрімкий потік інформації та змін, вибух новизни і розмаїття здатні, на глибоке переконання Тоффлера, вивести людину за межі звичних для неї психічних можливостей і способів життєвої орієнтації, поставити її на грань кризи. Це явище він вважає шоком майбутнього. На нашу ж думку, людина здатна адаптуватися до цих умов, в тому числі завдяки розвитку творчості.

Звичайно творчість є тією чи іншою мірою, спрямовуванням людської свідомості у майбутнє. Хоча це спрямування здебільшого є лише уявним, мисленнєвим, а то і взагалі неусвідомленим, тим не менш, воно активно стимулює людську творчість. Характерна ж особливість творчості педагога полягає в опосередкованому характері цього спрямування, яке відбувається двома шляхами: через творче здійснення освітнього процесу і розвиток креативних здібностей студентів та створення умов для їх реалізації.

3. ТВОРЧИСТЬ В СИСТЕМІ ПЕДАГОГІЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ

В загальній системі професійних компетенцій педагога під творчістю треба розуміти *його здібність мислити і діяти нестандартно, обирати оригінальні шляхи розв'язання проблем, залучаючи уяву і фантазію*. Викладач повинен уміти використовувати не тільки свої творчі здібності, але й здібності своїх студентів, сукупний творчий потенціал аудиторії, розвиваючи його та посилюючи впевненість студентів у собі, у своїх силах, здібностях та можливостях. Він має використовувати свої креативні здібності і сукупний потенціал аудиторії з метою його цільового спрямування на формування високої професійної компетентності й на особистісний розвиток майбутніх фахівців та на успішну реалізацію їхнього творчого потенціалу.

Умовою успіху педагогічної діяльності є високий рівень розвиненості чотирьох важливих складників. Цими складниками виступають професійна компетентність, педагогічна майстерність, професійно-педагогічна культура і педагогічна творчість та гармонійне їх поєднання в цілісній складній сукупності, як показано на рис. 7.

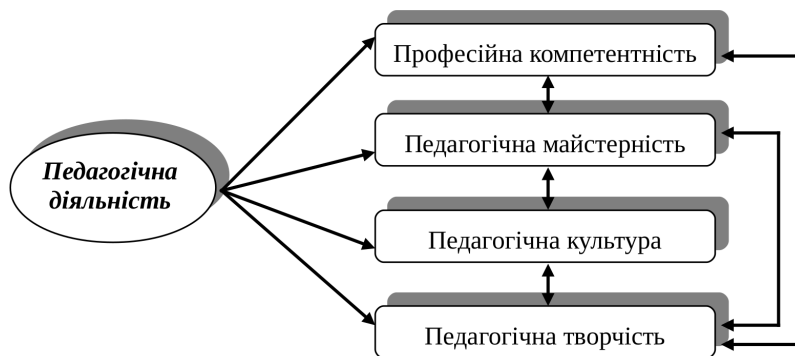

Рис. 7. Загальна структура успіху педагогічної діяльності

Підкреслимо, що відсутність або недостатня розвиненість хоча б одного з цих компонентів практично унеможлиблює забезпечення належної ефективності професійної педагогічної діяльності викладача. Тим більше, що така відсутність практично унеможлиблює розвиток і плідне використання творчих здібностей викладача і позбавляє його діяльність «блиску» творчості. Тому розглянемо сенс кожного компоненту окремо дещо детальніше.

Професійна компетентність викладача вищої школи має подвійний сенс. По-перше, він повинен бути компетентним у тій науково-технічній сфері, до якої відносяться навчальні дисципліни, які він викладає. По-друге, він повинен бути компетентним також у сфері психолого-педагогічних знань і методики викладання своїх дисциплін.

Педагогічна майстерність являє собою достатньо складний конструкт, сенс якого полягає в умінні викладача не лише дидактично правильно викладати навчальний матеріал в стандартних ситуаціях, а й швидко знаходити ефективні рішення у разі відхилень ситуації від стандартного характеру. С. У. Гончаренко визначає педагогічну майстерність як характеристику «високого рівня педагогічної діяльності». На думку відомого вченого, «критеріями педагогічної майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність)» [14, с. 251].

І. А. Зязюн вважає, що «педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності на рефлексивній основі». На його думку, в структурі педагогічної майстерності слід виокремити такі складові: гуманістична спрямованість діяльності педагога; професійна компетентність; педагогічні здібності; педагогічна техніка. Всі вони пов'язані між собою, кожному з цих компонентів притаманна внутрішня здатність до саморозвитку.

Педагогічна культура відображає, за С. О. Заветним і співавторами, «не тільки і не стільки зміст знань, умінь і професійних навичок педагога, його життєвого і професійного досвіду, скільки вміння так подати і так передати свої знання студентам, щоб сформувати у них належне їх сприйняття і розуміння їх самоцінності як певної частини знань про зовнішній світ і своє місце в ньому» [20, с. 96]. Зміст цієї культури буде неповним, якщо не включити моральнісні принципи і переконання педагога і культуру педагогічного спілкування.

3.1. Сенс педагогічної творчості

Істотна значущість педагогічної творчості у забезпеченні якості освіти і належного формування професійної й соціальної компетентності фахівця обумовлює необхідність окремо проаналізувати її сутність, сенс та характер її взаємозв'язків з іншими компетенціями, необхідними для загального успіху професійної діяльності викладача та ефективності його цілеспрямованого педагогічного впливу на студентів.

Педагогічна творчість є важливою рисою викладача, що характеризує його здатність і водночас прагнення до нового, кращого як у професійній діяльності, так і у взаємовідносинах з людьми, в тому числі зі студентами. Адже це сприяє їхньому творчому розвитку. Педагогічна творчість покликана пробудити в студенті прагнення до самовираження та самоствердження, що виступає сьогодні однією з найбільших проблем освіти. Внаслідок панування авторитарної системи навчання й виховання особистості студент часом не розуміє, що означає виражати власну думку, почуття та фантазію. Адже його привчили пасивно сприймати те, що говорить йому викладач, який, як правило, вимагає від студента лише точного дотримання тексту лекції. Такий підхід є авторитарним і далеким від ідеї творчої освіти, на засадах якої будуються освітні системи вільних народів світу.

Авторитарність перешкоджає вільній діяльності, без котрої, за словами К. Ушинського, – «душа людини не може розвинути в собі ніякої людської гідності» [58, с. 499].

Педагогічна ж творчість, навпаки, сприяє самоактуалізації особистості, виявленню всього багатства її духовного світу. Тому педагог має не придушувати, а навпаки сприяти самодіяльності своїх підопічних, допомагаючи їм в їхньому прагненні до самовираження та самоствердження. В свою чергу педагогічне творчість неможлива без особистої позиції педагога, його індивідуального внеску, які оживляють навчальний процес, привносячи в нього щось своєрідне та неповторне.

Для ефективного використання своїх творчих здібностей і створення в аудиторії творчої атмосфери викладачеві необхідно вміти зацікавлювати студентів, уміти активізувати їхню мотивацію й розширювати мотиваційну сферу з метою підвищення рівня ефективності навчально-пізнавальної діяльності та інших освітніх процесів. Водночас слід заохочувати ті прояви креативності, які пов'язані з темою заняття і проблематикою навчальної дисципліни загалом. При цьому педагог має чітко розуміти, що надмірна активність студентів здатна звести нанівець всю його підготовку і зірвати заняття. Проявом його власної творчої активності й педагогічної майстерності у подібних випадках виступає розвинене вміння викладача повернути аудиторію до обговорюваного матеріалу, по можливості використовуючи ідеї і пропозиції, навіть фантастичні, висловлені студентами.

Вкрай важливим елементом педагогічної творчості і водночас одним з її проявів виступає *мистецтво спілкування*, яке являє собою гармонійне поєднання *володіння словом* і *уміння слухати*. Адже самі цілі педагогічної творчості та її загальна спрямованість полягають в належній освітній і професійній підготовці молоді, а ця підготовка практично неможлива без зворотного зв'язку, без розуміння педагогом своїх вихованців та належного урахування їхніх проблем, прагнень та інтересів в освітній діяльності. Більш того, творчість педагога поширюється й на його *уміння допомагати* студентам у чіткому визначенні своїх життєвих цілей і цінностей, стратегії свого життя й діяльності. Цьому ж сприяє саме його мистецтво спілкування.

К. Станіславський вважав, що вміння актора спілкуватися на сцені з повною вірою у те, що він говорить, виступає важливою ознакою акторської майстерності. Дуже часто зовні відбувається діалог, але насправді він не передає справжніх почуттів і думок актора. Тоді глядач не отримує те, за чим він прийшов і отже, відчувається певною мірою ошуканим. І навпаки, якщо між партнерами по сцені встановлюється живий контакт, те «випромінювання» та «впромінювання» про які говорить режисер, тоді глядач відчуває себе неначе випадковим свідком розмови, мимоволі вникаючи в слова і дії героїв п'єси та переживаючи відповідні почуття по відношенню до них. Отже, якщо артист не хоче випустити з під своєї влади уваги глядачів, зауважує Станіславський, він має попідкуватися про безперервний процес спілкування з партнером «власними почуттями, думками, діями, аналогічними почуттям, думкам, діям ролі, що зображується. При цьому внутрішній матеріал для спілкування має бути цікавим і привабливим для глядачів» [52, с. 289].

На думку засновника соціальної психології, американського психолога, педагога і філософа Дж. Міда, для того, щоб здійснювати міжособистісну комунікацію людина має володіти здатністю прийняти роль іншого, тобто увійти в становище тієї людини, котрій адресована комунікація. Лише за цієї умови індивід перетворюється на особистість, «котра усвідомлює сенс власних слів і вчинків та уявляє, як вони сприймаються іншою людиною» [4, с. 185].

Слід підкреслити, що творчість стає однією з основних, стрижневих педагогічних компетенцій, що активно сприяють як успішній діяльності викладача, так і забезпеченню належної якості підготовки фахівців. Вона допомагає педагогові успішно і нестандартно долати складні проблеми, що часто виникають в процесі його професійної діяльності. Вона здатна також слугувати потужним стимулом мотивації студентів на плідну навчально-пізнавальну діяльність, спрямовану на перетворення певної творчої ідеї у практично здійсненні рішення.

Цікавими і повчальними прикладами таких перетворень можуть слугувати колись широко відомі розробки гоночних автомобілів серії ХАДІ, виконані студентами під керівництвом викладача, чи розробки дронів студентами Харківського національного аерокосмічного університету, науково-технічна творчість студентів інших університетів.

Творча діяльність викладача та його педагогічна майстерність мають включати володіння ним такими важливими компонентами педагогічного спілкування, як ***психологія спілкування, етика спілкування, культура спілкування й техніка спілкування***. Адже спілкування є основною формою і основним інструментом передачі студентам духовних та інтелектуальних надбань людства, інструментом успішного вирішення вкрай важливих та відповідальних завдань, що покладаються на систему освіти.

Творчий пошук шляхів, способів і засобів успішного розв'язання проблем і виходу із складних проблемних ситуацій передбачає системний підхід. Він означає необхідність розгляду проблеми у різних ракурсах, комбінування інструментів і способів її ефективного розв'язання, а також:

- по-перше, наявність належних професійних знань;
- по-друге, наявність у викладача здорового глузду;
- по-третє, наявність інтуїції та довіри до того, що вона підказує;
- по-четверте, наявність належного досвіду розв'язання проблем;
- по-п'яте, розвинене уміння все це плідно, осмислено використовувати в практиці подолання ускладнень і розв'язання проблем.

Таким чином, сутність творчості як педагогічної компетенції викладача можна узагальнити у вигляді такого гасла: «Прагни до недосяжного і досягай неймовірного!». В той же час для використання творчого підходу необхідна і певна обережність, щоб, удосконалюючи деталі, не відхилитися

від досягнення головних цілей освітнього процесу. І перш за все мається на увазі формування належного рівня професійної та соціальної компетентності майбутнього фахівця.

Здійснюючи свою професійно педагогічну діяльність, викладач має прагнути сформувати у себе психічну установку як на професіоналізм, так і на творчість. Установка, згідно із вченням Д. М. Узнадзе, являє собою чітку спрямованість свідомості суб'єкта в певну сторону і на певну активність. Для установки характерно, що вона притаманна не тільки свідомим, але й несвідомим діям людини і визначає діяльність і поведінку в цілому. Є дві елементарні умови виникнення установки – певна актуальна потреба суб'єкта та ситуація її задоволення. Для справжнього педагога ці дві умови практично завжди супроводжують професійну діяльність, формуючи його установку на професійне вдосконалення й на творче її здійснення.

Психолого-педагогічне осмислення діяльності й поведінки викладача і студентів, їхньої взаємодії та міжособистісного спілкування дозволяє чітко визначити наявність у кожного з них певної установки, її спрямованості та змісту. Особливо цікаво виявити наявність у них установки на творчість. Її характерними проявами постають такі риси (рис. 8).

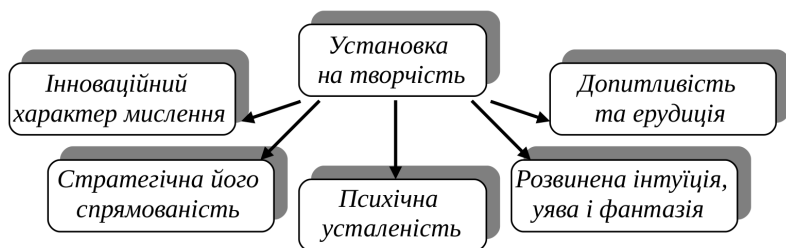

Рис. 8. Основні складники установки на творчість

По-перше, це виразно інноваційний характер мислення, по-друге, його загальна стратегічна спрямованість, по-третє, розвинена інтуїція, уява і фантазія, по-четверте, допитливість і як наслідок – багата ерудиція, по-п'яте, психічна усталеність, необхідна як надійна передумова зберігати творчий настрій і гумор навіть у складних педагогічних ситуаціях.

Творча особистість викладача сама по собі приваблює студентів, вони охоче погоджуються співпрацювати з ним, беручи участь у його наукових дослідженнях. Часто у нього утворюється своєрідна творча команда зі своїми цілями і принципами взаємовідносин. Викладачеві при цьому доцільно заохочувати членів команд ініціювати й оцінювати будь-які творчі ідеї, спільно їх обговорювати і прагнути реалізувати. Командна діяльність, що народжується із діалогу і взаємодії, сприяє як професійному, так і соціальному розвитку майбутніх фахівців.

Якщо в процесі виникнення та обговорення ідеї чи підготовки до її практичної реалізації виникають певні проблеми чи ускладнення, викладач повинен вирішити, чи доречним буде творчий підхід до пошуку шляхів і способів розв'язання цих проблем. У разі, коли він вважає творчий підхід прийнятним і застосовним, йому слід вирішити, які методи він хотів би використати. Цілком можливо, що доцільно буде провести брейн-стормінг, або мозковий штурм. Даний метод був введений відомим американським психологом і педагогом А. Осборном [26, с. 193]. Сенс методу полягає у тому, щоб навчити особистість творчо мислити.

Для цього слід зібрати разом членів команди. У разі необхідності можна запросити експертів з обговорюваної проблеми, які були б здатні здійснити свій внесок у вироблення рішення. На *першому етапі* члени команди вносять свої пропозиції та ідеї, які вислуховуються (без критики!) і фіксуються. На *другому етапі* здійснюється обговорення цих дій та їх оцінка, за результатами якої відбираються найбільш перспективні. На *третьому етапі* відібрані перспективні ідеї удосконалюються і вже серед них відбирається найкраща.

Взагалі ж, який би метод творчого пошуку рішення складних проблемних ситуацій не використовувався, він передбачає системний підхід, тобто необхідність розглядати проблему в різних ракурсах, комбінування інструментів її розв'язання, наявність професійних знань, здорового глузду та інтуїції, належного досвіду й уміння все це плідно використовувати на практиці.

3.2. Творча особистість педагога

Сама сутність і призначення професії педагога, особливо викладача вищої школи, передбачає необхідність його становлення й постійного розвитку як творчої особистості, а отже і творчий характер здійснення ним своєї професійної діяльності. «Педагогічна творчість, – на думку В. В. Ягупова, – особистісна якість педагога, яка є невичерпним джерелом його ініціативи, активності, інновацій, постійного натхнення для вдосконалення всього педагогічного процесу» [64, с. 184].

Особливістю прояву творчого характеру особистості педагога виступає те, що в процесі творчого здійснення своєї діяльності він не тільки впливає на її результат, а й сам зазнає її позитивного впливу. Можливості викладача як творчої особистості істотно розширюють спектр способів і прийомів подання студентам навчального матеріалу та способів його педагогічного впливу на них, що значно активізує навчально-пізнавальну діяльність студента.

Як і для будь-якої творчої особистості, можливості педагога реалізуються не тільки в результатах його професійної діяльності, а й у зміні його самого як особистості. Створюючи загальнокультурні цінності, він змінює своє життя, сам характер самореалізації і самоствердження через самовираження і саморозвиток. Творче самовираження особистості педагога проявляється у зміцненні його здатності формувати, розвивати і збагачувати свій духовний світ, поглиблювати своє світовідчуття, краще розуміти себе, своє місце і призначення в цьому світі.

Творча особистість це передусім індивідуальність, яка дивиться на світ власними очима, по-своєму думає, переживає, уявляє та діє. Таких людей американський психолог і педагог, один із засновників гуманістичної психології А. Маслоу назвав самоактуалізуючими, тобто самодіяльними особистостями. Вони відкриті та демократичні по відношенню до інших. Мають свободу волі і менш скуті за інших різними умовами та правилами. Їм притаманна творчість, якій характерна наївність та універсальна креативність незіпсованих дітей [69].

На думку Маслоу, – самоактуалізуючі люди є прекрасними педагогами, що розглядають систему стосунків «викладач-студент» як приємну співпрацю, а не як зіткнення різних характерів, думок та поглядів. В них пихатість поступається місцем природній простоті. Вони не вдають з себе всезнаючих і всемогутніх, не хизуються своїми званнями та посадами, зберігаючи притаманну їм демократичну манеру поведінки. Все це сприяє створенню в аудиторії відповідної атмосфери, де відсутні підозра, ворожість та тривога [69].

Самоактуалізація виступає ворогом різних штампів та шаблонів, котрі, користуючись своїм привілейованим становищем, позбавляють можливості педагога виразити власну думку, почуття та фантазію. Відомий педагог М. Дмитрієв зауважував, що він готуючись до уроку ніколи не створює шаблону, а продумує лише коло фактів, щоб використати їх для вираження ідей [55, цит. за с. 608].

На думку В. Сухомлинського, – «гарний учитель не знає, як розвиватиметься урок в усіх тонкощах та деталях, і не знає не тому, що він працює наосліп, а тому, що він добре знає, що таке є гарний урок» [55, с. 628].

Справжній педагог-майстер готуючись до заняття має залишати місце для імпровізації, яка є своєрідною грою фантазії, почуттів та розуму. Завдяки імпровізації навчальний процес носить творчий, а не натаскувальний характер, викликаючи

інтерес та захоплення з боку учнів і студентів. Імпровізуючи з навчальний матеріалом, педагог мимовільно вкладає в нього свою душу і серце, завдяки чому знання оживають та втілюються в уяві учня та студента в образах майбутніх винаходів та відкриттів.

Отже, навчання неможливе без гри. Завдяки грі, навіть найтяжча праця може викликати захоплення та бажання її виконувати. Достатньо згадати Колонію імені Горького та Комуни імені Дзержинського, де перевиховання неповнолітніх злочинців і безпритульних відбувалося в ігровій формі. Завдяки такому підходу вони швидко перевиховувалися та ставали свідомими громадянами своєї країни. Секрет полягав у тому, що ці виховні заклади очолювала творча особистість, а саме видатний український педагог та письменник А. С. Макаренко. Він зміг побудувати життя в цих закладах таким чином, що кожен неповнолітній правопорушник чи безпритульний відчував себе справжнім господарем. Над ним не було міліціонера, який би вказував, що йому робити. Колоністи та комунари самі визначали як їм жити і що їм робити.

З великою увагою ставився до гри В. Сухомлинський, вважаючи, що «дітей вабить незвичайне – романтика подорожей та пригод, боротьба зі стихійними силами природи» [53, с. 180]. Тому заняття в «Школі радості» проходили не в тісних стінах школи, а десь на природі, де діти могли повною мірою проявити свої здібності та можливості.

Важливого значення педагог приділяв естетичному розвитку учня, зауважуючи, що «музика – уява – фантазія – казка – творчість – є тією стежкою, йдучи якою, дитина розвиває свої духовні сили» [53, с. 63].

К. Ушинський вважав, що знання, які отримує учень, мають бути обов'язково підкріплені художнім словом, що активізує не лише емоційно-вольову сферу, але й пізнавальні процеси особистості.

Отже, творчий педагог, по-перше, повинен знати, що існує певна множина можливих варіантів розв'язання складних проблем, і що його завданням є вибір найкращого з них. По-друге, він обов'язково повинен спиратися на творчий потенціал своєї команди, оскільки це не тільки сприяє розв'язанню проблеми, а й прищеплює студентам впевненість у собі і своїх силах та можливостях, що має стати важливою передумовою їхнього професійного і життєвого успіху, їхній плідній самореалізації й досягнення бажаних цілей.

Таким чином, педагогічна творчість постає потужним чинником, який сприяє забезпеченню справжньої якості освіти, високого рівня професійної компетентності випускників. Творча особистість педагога характеризується такими рисами, як рішучий відхід від шаблону в мисленні й діях, оригінальність та ініціативність, наполегливість і висока самоорганізація, працездатність та відповідальність. Він відчуває глибоке задоволення не тільки і не стільки від досягнення мети, скільки від самого процесу творчої діяльності чи творчого пошуку. Характерною особливістю творчої людини є, як пишуть С. О. Сисоєва та Т. Б. Поясок, «несамовитий потяг до творчої діяльності» [47, с. 355].

Для педагога, втім, як і для будь-якої людини взагалі, творчість з позицій гуманістичної психології розглядається як вкрай необхідна для відчуття повноти життя форма існування, як важлива запорука емоційного здоров'я і водночас як одна з важливих життєвих цінностей. І навпаки, всебічність і гармонійність розвитку особистості педагога виступають надійною основою ефективного прояву його креативних здібностей, його творчої сутності взагалі.

Крім розвитку природних задатків, важливим джерелом розвитку творчої особистості педагога вищої школи виступає його активність в науково-дослідній діяльності. Вона не тільки сприяє розвитку його професійної компетентності, а й дозволяє йому відчувати радість пізнання нового, а то й отримання

дійсного нових, раніше невідомих результатів. Здійснюючись у різних формах науково-технічної творчості, ця діяльність здатна породжувати нові ідеї, об'єкти, матеріали, технології тощо.

Складність феномену творчості і практична неможливість формалізації творчих процесів не можуть стояти на заваді як їх дослідження, так і особливо прояву творчості у складних педагогічних ситуаціях. Відповідати педагогові на складні, незручні, а то і некоректні питання студентів, розв'язувати нестандартні завдання доводиться постійно. Тому протягом тривалого часу люди прагнуть, як зазначають Е. М. Гусинський та Ю. Й. Турчанінова, «хоча б зібрати та систематизувати прийоми, які виправдали себе на практиці і стимулюють творчу діяльність» [16, с. 90]. Сукупність знань, яка цим займається, сьогодні відома як евристика – «мистецтво знаходження істини».

Засновником евристики вважається Сократ. Істотний внесок у її розвиток належить Р. Декарту, який прагнув розробити загальний метод розв'язання математичних задач. Розвивали евристику Г. Лейбниц, Б. Больцано та інші вчені. Цікаву теорію вирішення винахідницьких завдань розробив і впровадив у практику винахідництва Г. С. Альтшулер. Вважаємо, що принципи евристики необхідні й педагогові для успішного прояву творчості у своїй діяльності.

Цілеспрямоване системне використання креативних здібностей і творчого потенціалу особистості викладача під впливом зовнішніх чинників надає йому додаткові мотиви для прояву своєї активності й актуалізації потенціалу. Стійкі психічні утворення, що виникають при цьому, породжують у нього не тільки націленість на очікуваний результат, а й впевненість в успішному досягненні цього результату, оскільки активізують і аналітичні здібності, і інтуїцію. Тому часто такий викладач досягає творчих результатів в кількох видах діяльності.

Багато подібних прикладів можна знайти серед викладачів Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Так, завідувач кафедри педагогіки

і психології управління соціальними системами імені академіка І. А. Зязюна, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України О. Г. Романовський пише вірші й музику на них і з задоволенням виконує свої пісні й твори інших авторів.

Багаторазово видавалися збірники його віршів, а традиційні щорічні вечори-фестивалі «Колокольный звон пасхальный» завжди збирають велику аудиторію цінителів духовної музики і поезії. Прекрасними скрипачами були й виступали на сцені Палацу студентів університету відомі вчені професори І. М. Глазман та П. Г. Черемський, талановитими поетами були професори Е. Г. Братута та В. М. Кошкін. Визнаним поетом є доцент С. К. Шелковий. Свого часу ХПІ закінчували видатний український письменник, музикант і вчений Г. М. Хоткевич, славетний співак М. Й. Рейзен та інші визначні діячі культури і мистецтва. Не випадково існує вислів, що талановита людина є талановитою у всьому, за що вона береться. Адже наведені й багато інших викладачів ще й прекрасні педагоги та вчені.

Ці приклади є не тільки ілюстрацією, але і закликм тим, хто навчається в магістратурі з педагогіки вищої школи: виявляйте і проявляйте свої креативні здібності, незалежно від їх характеру, розвивайте власну естетичну культуру, прагніть до пошуку нового, ще невідомого. Адже творчість знадобиться вам не тільки для її прояву, навіть суто заради підвищення ефективності вашої професійно педагогічної діяльності. Вона буде вкрай необхідною для розвитку креативних здібностей ваших студентів для реалізації їх творчого потенціалу. Слід підкреслити, що сьогодні підготовка фахівців, яким притаманні високі творчі можливості, стає важливим соціальним завданням, оскільки воно є відображенням суспільних потреб і вимог часу. Тільки творча людина здатна досягати життєвого успіху.

4. МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ І МАЙСТЕРНОСТІ

Ще раз нагадаємо, що можливості моделювання творчості взагалі, в тому числі й педагогічної, є досить проблематичними через складність формалізації творчих процесів. Ця складність зумовлена складністю самої людини і її психіки та тих процесів, які охоплюють світосприйняття, мислення й дію. Діяльність же творчого характеру значною мірою відбувається за участю як раціональних, так і інтуїтивних чинників. Тому вона часто носить нестандартний, неочікуваний характер. А це вимагає використання при побудові моделей творчої діяльності методології системного аналізу.

Тож зовсім не випадково Ю. І. Тарський цілком впевнено стверджує, що «моделювання являє собою одну з ключових технологій системного аналізу при дослідженні складних, багатоелементних та поліструктурних систем, функціонування яких визначається великою кількістю внутрішніх та зовнішніх чинників» [56, с. 23-24].

Проте моделювання педагогічної творчості і майстерності не може зводитися лише до наукового аналізу. Адже «наука тільки вивчає існуюче або те, що існувало, а мистецтво прагне творити те, чого ще немає, і перед ним у майбутньому несеться мета та ідеал його творчості», – зауважував К. Ушинський [58, с. 162].

Необхідно підкреслити, що моделювання педагогічної творчості і майстерності можна розглядати у таких двох аспектах. З одного боку, воно полягає у побудові та використанні моделей прояву творчості у власне педагогічній діяльності викладача. З іншого ж боку, це моделювання має стосуватися процесів формування і розвитку творчої особистості студента. Цілком очевидно, що ці два аспекти взаємопов'язані, оскільки перший з них спрямований на підвищення якості й ефективності навчання і виховання студентів, одним із завдань якого і виступає розвиток творчої особистості студента. Модель же цього розвитку може використовуватися і для розвитку особистості самого педагога.

Ця модель відображає як внутрішні для особистості передумови творчості, так і ті особистісні утворення, необхідні для творчої діяльності, які формуються зовні. До них, зокрема, слід віднести й педагогічний вплив, спрямований не просто на розвиток креативних здібностей студента, а на його формування як справжньої творчої особистості. Справа в тому, що реально творча особистість формується і розвивається в процесі творчої діяльності, під впливом творчого спілкування і за його допомогою. При цьому обов'язково мають бути створені й повинні неодмінно виконуватися відповідні умови.

Модель творчої особистості, яку запропонували С. О. Сисоєва і Т. Б. Поясок, наведено на рис. 9.

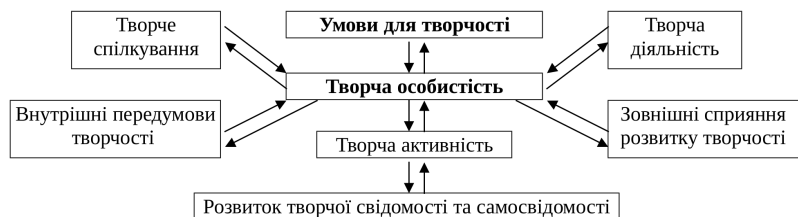

Рис. 9. Модель творчої особистості

Його аналіз дозволяє дійти висновку, що формування творчої особистості водночас сприяє й розвитку її творчої свідомості та самосвідомості, яка, у свою чергу, визначає соціально-творчу активність цієї особистості. У разі ж, якщо цю модель використовувати для розгляду творчої особистості педагога, то слід поєднати її творчу діяльність і творчу активність, по-перше, з належним рівнем розвитку його педагогічної майстерності, по-друге, з чітко вираженою їх практичною спрямованістю на формування й розвиток професійної і соціальної компетентності майбутнього фахівця, по-третє, з цілеспрямованим розвитком креативних здібностей студента і створенням умов для максимальної реалізації його творчого потенціалу.

Однією з особливостей професійної діяльності викладачів вищої школи є те, що значна їх частина не має базової психолого-педагогічної освіти і тому має досить приблизне уявлення про глибинну сутність і соціальну значущість своєї професійної діяльності. За цих обставин важко говорити про їхню педагогічну творчість, хоча у здійсненні своєї науково-дослідної роботи вони можуть проявляти і проявляють належні творчі здібності. Там вони можуть відчувати справжнє натхнення, яке так необхідне і в їхній освітній діяльності. Адже воно передається студентам, істотно підвищуючи ефективність їх навчання.

Моделювання ж власне педагогічної творчості має виходити з розуміння того, що вона відображає процеси особистісної самореалізації викладача при здійсненні ним професійної діяльності. Цей процес починається з осмислення педагогом змісту навчального матеріалу, виклад якого дає можливість для його творчого подання з урахуванням необхідності зацікавити студентів і пробудити їхні творчі потенції. Після цього викладач виділяє у якості індивідуальних (або колективних) завдань ті частини матеріалу, які доцільно винести на самостійне його опанування. При цьому доречним може стати оголошення конкурсу на кращу роботу, особливо якщо вона має чіткий пошуковий характер.

По виконанні робіт викладач сам, а краще із залученням неупереджених студентів оцінює їхні результати, особливо відзначаючи оригінальні та значущі для практичного їх впровадження. Бажаним етапом може бути також взаємне обговорення результатів та об'єктивна оцінка як кращих робіт, так і активності учасників виконання кожної з них.

Моделювання педагогічної творчості і майстерності має обов'язково спиратися на живу неповторну людську особистість, її індивідуальність. Лише тоді педагог уникне різних штампів та кліше, котрі по-суті вбивають саму ідею моделювання, сенс якої передбачає саме активізацію та розвиток внутрішнього потенціалу особистості, її «Я». Для прикладу, на думку одного з авторів, слід скористатися добре відомою «системою Станіславського», котра дає чіткі поради щодо того, як організувати

творчу діяльність артиста таким чином, щоб він мав змогу передавати життя людського духу на сцені за допомогою власних почуттів, думок та фантазії. Послідовник К. Станіславського, визначний український педагог І. Зязюн створив спеціальний Курс з підвищення рівня педагогічної майстерності і творчості, спрямований на активізацію творчого самовираження особистості педагога, виявлення артистизму та здатності до імпровізації [24].

Специфічними особливостями педагогічної творчості є, по-перше, те, що її об'єктом є студент, який постійно змінюється в процесі навчання, виховання та особистісного розвитку. По-друге, результатом цієї творчості є «творення людини, а не образу, як у мистецтві, не механізму чи конструкції, як у техніці» [47, с. 360]. По-третє, в процесі творчої діяльності педагог стикається з численними важкопрогнозованими, а то непередбачуваними чинниками, які вимагають швидкого вибору оптимальних способів реагування на них.

Стосовно ж власної педагогічної творчості викладача і його креативності, їх характерними ознаками ті ж С. О. Сисоєва і Т. Б. Поясок, розглядаючи, правда, творчість шкільного вчителя, називають цілу їх низку. Для педагога вищої школи слід сприймати їх творчо. Це такі ознаки:

- високий рівень соціальної і моральної свідомості;
- пошуково-перетворюючий стиль мислення;
- розвинені інтелектуально-логічні здібності (вміння аналізувати, обґрунтовувати, пояснювати, виділяти головне тощо);
- проблемне бачення;
- творча фантазія, розвинуте уявлення;
- специфічні особистісні якості (любов до дітей, безкорисливість, сміливість, готовність до розумного ризику в професійній діяльності, цілеспрямованість, наполегливість, ентузіазм);
- специфічні мотиви (необхідність реалізувати своє «Я», бажання бути визнаним, творчий інтерес, захопленість творчим

процесом, своєю працею, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах своєї педагогічної праці);

- комунікативні здібності;
- здатність до самоуправління;
- високий рівень загальної культури [47, с. 361].

З позицій педагогічної творчості у вищій школі уявляється доцільним додати належну науково-методичну компетенцію викладача й уміння визнати помилковість своєї позиції у разі необхідності, а також включення результатів своєї власної науково-дослідної діяльності до змісту навчального матеріалу.

Успіх педагогічної творчості забезпечує її зв'язок з належним рівнем розвитку педагогічної майстерності і з урахуванням індивідуальності викладача і студента, з яким доводиться працювати чи з характерними особливостями конкретної аудиторії. При цьому у якості критерію ефективності педагогічної творчості слід вважати її результат. Ним можуть вважатися зростання рівня професійної компетентності студента, формування його творчої особистості й підвищення рівня креативності професійної діяльності самого педагога.

Загальна модель творчої діяльності педагога вищої школи має вигляд, наведений на рис. 10.

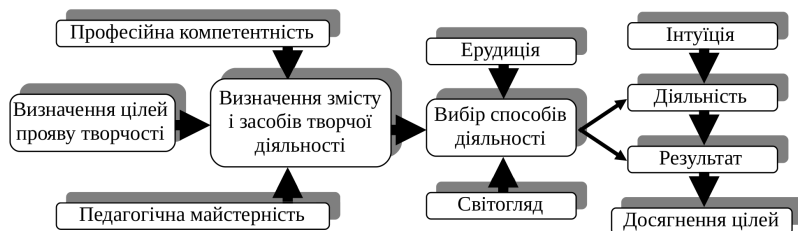

Рис. 10. Модель творчої діяльності педагога

Тут спеціально виділено етап визначення цілей, на досягнення яких і має бути спрямована творча діяльність. Тому сама ця діяльність не просто являтиме собою прояв

творчості, а буде чітко спрямовувати її на отримання конкретного результату. Залежно від обраних цілей необхідно попередньо визначити зміст і засоби творчої діяльності. Це визначення відбувається на підставі професійної компетентності і педагогічної майстерності викладача.

Підкреслимо попередній характер визначення змісту і засобів творчої діяльності, оскільки найменший неочікуваний нюанс, певна подія чи поворот думки педагога, якась згадка тощо можуть змінити і зміст, і засоби діяльності.

Вибір способів діяльності є одним з центральних моментів моделювання творчої діяльності. Він виходить з об'єктивного існування практично завжди певної множини альтернатив і являє собою вибір з цієї множини домінуючого з позицій цілей творчості варіанту. Крім її цілей, змісту і засобів істотну роль, знов таки з позицій забезпечення творчості важливу роль у цьому виборі можуть відігравати світоглядні позиції викладача, його ерудиція і кругозір. Цей вибір відіграє визначальну роль, оскільки від нього залежать і сама діяльність, і її результат. Однак за законами творчості у процесі творчої діяльності педагог може й повинен керуватися не тільки раціональними чинниками, а й інтуїцією. І це стає передумовою успішного досягнення визначеної мети чи системи цілей.

Отже, визначальним елементом творчої діяльності виступає сам педагог. Свого часу ще Демокріт говорив про винятково важливу роль педагога у формуванні людини. Дж. Локк високо оцінював вплив педагога на вихованців і його ставлення до них. Витоки педагогічної творчості можна знайти в роботах Ж.-Ж. Руссо та А. Дістервега. За творчий характер педагогічної діяльності виступав К. Д. Ушинський. Він, розглядаючи вплив на вихованців, навіть віддає перевагу особистості вихователя у порівнянні з його знаннями та умінями. Видатний педагог підкреслював, що тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості.

Наведені свідчення авторитетних педагогів минулого та сучасності досить переконливо свідчать про важливість педагогічної творчості і майстерності. Їх же моделювання як сучасний спосіб наукового дослідження допомагає їхньому успішному здійсненню.

5. АЛГОРИТМ РЕАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧОГО ПІДХОДУ

Незалежно від складності, новизни й неочікуваності для студентів прояву творчої діяльності викладача, сама ця діяльність, по-перше, постає результатом ретельної попередньої підготовки, яка здійснюється ним протягом всього активного трудового життя в освіті. Викладач постійно знаходить новий цікавий ілюстративний матеріал, нові факти, висловлювання тощо, поповнюючи арсенал своїх творчих засобів. По-друге, контингент студентів, що вивчають певну навчальну дисципліну у даного викладача, щорічно змінюється, і ті прийоми, жарти тощо, які його попереднім студентам вже ставали звичними, наступним уявлятимуться новими, цікавими та оригінальними. По-третє, будь-яка людська діяльність, в тому числі і творча, може здійснюватися як мимовільно (спонтанно) так і довільно (у відповідності з певним алгоритмом), тобто у вигляді певної послідовності дій та операцій.

Спонтанна творча діяльність є важливою родзинкою, що оживляє урок чи заняття, привносячи момент непередбачуваності, без якого діяльність педагога виглядатиме дещо блідо. Така діяльність має зв'язок із підсвідомістю, що виступає своєрідним поведирем в наших творчих пошуках. На жаль, підсвідома сфера особистості і на сьогодні лишається найтаємничішою та найнедоступнішою з поміж усіх сфер людини і тому спонтанну творчу діяльність змоделювати доволі складно. Натомість довільну творчу діяльність педагога, що відповідає вимогам алгоритмічності, а її новизна, неочікуваність і творчий характер проявляються у контенті тих чи інших операцій, дій або їх коментарів змоделювати значно легше. Розглянемо загальний алгоритм реалізації творчого підходу викладача вищої школи до здійснення своєї педагогічної діяльності.

По-перше, визначайте в контенті матеріалу ваших лекцій, практичних або семінарських занять теми чи окремі місця, здатні ускладнювати їх сприйняття й розуміння студентами

й знаходьте творчі підходи до їх викладу так, щоб полегшити їх сприйняття; постійно підбирайте цікавий ілюстративний матеріал: факти, події, висловлювання тощо, який допоможе зацікавити студентів.

По-друге, помічайте можливості виникнення проблемної ситуації й самих проблем при викладенні навчального матеріалу, які необхідно розв'язувати; визначайте труднощі розв'язання, на які слід звертати увагу в першу чергу; виокремлюйте сфери, в яких необхідно розробляти нові поняття; помічайте обставини, за яких застосування творчого підходу може виявитися доцільним.

По-третє, визначте коло студентів, які здатні здійснити внесок у пошук творчого рішення для розв'язання проблеми, ким би вони не були, незалежно від рівня їх академічної успішності, дисципліни та відвідуваності ваших занять, заохочуйте висунення ними продуктивних творчих ідей та конструктивних пропозицій, що можуть сприяти успішному розв'язанню проблем.

По-четверте, зберіть відібрану групу разом, поясніть сутність проблемної ситуації, що потребує свого розв'язання, і покажіть основні труднощі. Попросіть учасників подати свої ідеї, використовуючи їхні креативні здібності, творче уявлення та інтелектуальний потенціал.

По-п'яте, організуйте і проведіть «мозковий штурм» і стимулюйте учасників подавати якомога більше творчих ідей, спрямованих на можливість розв'язання проблеми. Без будь-якого попереднього обговорення зафіксуйте на папері всі ідеї, що надійшли.

По-шосте, разом з учасниками «мозкового штурму» всебічно оцініть переваги і недоліки кожної запропонованої ідеї й розсортуйте їх у порядку пріоритетності й можливості здійснення.

По-сьоме, обговоріть здійсненність і можливі результати впровадження найкращих ідей та на основі обговорення виберіть одну з них і продовжуйте працювати над нею.

По-восьме, доручіть учасникам розробити детальний план послідовного здійснення обраного рішення.

По-дев'яте, внесіть до арсеналу своїх творчих знахідок отриманий досвід розв'язання розглянутої проблеми з тим, щоб в належних умовах використати його для розв'язання подібних проблем.

Безперечно, наведений алгоритм носить доволі загальний характер. Для конкретних ситуацій він конкретизується й наповнюється творчими здобутками, отриманими раніше, результатами аналізу ситуації та множини альтернативних рішень її розв'язання. Важливим компонентом алгоритму має виступати також прогноз можливих результатів і наслідків прийняття та реалізації того чи іншого рішення. Адже саме результати прогнозування істотною мірою впливають на його остаточний вибір.

Отже, важливою умовою моделювання педагогічного творчості виступає увага та повага до особистості з її неповторним світом ідей, почуттів та фантазії. Лише у повній взаємодії викладача та студента можлива справжня творчість. Тому педагог має ретельно вивчати своїх підопічних, підбираючи належний підхід до кожного без винятку учня чи студента. Водночас педагог повинен вивчати закони органічної природи творчості, безпосередньо беручи активну участь в творчих заходах, що дасть йому змогу почуватися справжнім майстром своєї справи.

Для молодого викладача вкрай доцільним уявляється також аналіз досвіду творчої діяльності, отриманих результатів, помилок і недоліків.

Виходячи з вищесказаного, сьогодні потрібно шукати ту основу, котра сприяла б вихованню успішних особистостей. Такою основою, на думку авторів, виступає творчість. Саме вона долає всі кордони та перепони, відкриваючи шлях до взаєморозуміння та творчого самовираження і самоствердження особистості.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. *Пономарьов О. С.* Моделювання діяльності фахівця: підручник / О. С. Пономарьов, О. М. Касьянова. – Харків: НТУ «ХП»; Видавництво ФОП Тагаєв П. О., 2011. – 236 с.

2. *Пономарьов О. С.* Моделювання діяльності фахівця: навч.-метод. посібник / О. С. Пономарьов, Н. В. Серета, Н. К. Чеботарьов. – Харків: НТУ «ХП», 2015. – 60 с.

Додаткова:

1. *Ветров Ю.* Проблема моделирования педагогических систем / Ю. Ветров, М. Мельникова // Высшее образование в России. – 2005. – № 5. – С. 59-62.

2. *Корнещук В. В.* Моделювання в системі підготовки професійно надійного спеціаліста: теоретичний аспект / В. В. Корнещук // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди». – 2008. – Вип. 14. – С. 14-16.

3. *Ларионова А. С.* Формирование модели личности специалиста в процессе обучения в вузе / А. С. Ларионова // Наукові праці ДонНТУ: серія «Педагогіка, психологія і соціологія». – 2003. – № 1.

4. *Лодатко Є. О.* Моделювання освітніх систем в контексті ціннісної орієнтації соціокультурного простору / Є. О. Лодатко. – Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки. – 2007. – Вип. 112. – С. 32-40.

5. *Михеев В. И.* Моделирование и методы теории измерений в педагогике. – 3-е изд., стереотип. / В. И. Михеев. – М.: КомКнига, 2006. – 200 с.

6. *Остапенко А. А.* Моделирование многомерной педагогической реальности: теория и технологии / А. А. Остапенко. – М.: Народное образование, 2005. – 384 с.

7. *Пономарев А. С.* Модель специалиста как источник выбора и обоснования содержания профессионального образования / А. С. Пономарев. – Харків: НТУ «ХП», 2006. – 58 с.

8. *Пономарьов О. С.* Модель професійної діяльності фахівця: текст лекції / О. С. Пономарьов. – Харків: НТУ «ХП», 2006. – 36 с.

9. *Пономарьов О. С.* Модель соціальної складової професійної діяльності фахівця: Навч.-метод посіб / О. С. Пономарьов, С. О. Заветний. – Харків: НТУ «ХП», 2008. – 48 с.

10. *Романовський О. Г.* Зміст і сутність педагогічної діяльності: Навч. посібн. / О.Г. Романовський, О. С. Пономарьов, С.М. Пазиніч, З.О. Черваньова, В.В. Гайворонська. – Харків: НТУ «ХП», 2007. – 228 с.

11. *Сисоєва С. О.* Педагогічна творчість: Монографія / С. О. Сисоєва. – Харків-К.: Каравела, 1998. – 150 с.

12. Теория и технология решения педагогических задач: развивающее профессионально-педагогическое обучение и самообразование / Под. ред. П. И. Пидкасистого. – М., 1997. – 174 с.

ПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Наведіть чинники, якими зумовлена необхідність творчого підходу до здійснення педагогічної діяльності.
2. Поясніть, чому саме особливо істотну роль творчість має відігравати в системі педагогіки вищої школи.
3. З якими педагогічними категоріями тісно пов'язана можливість і дійовість прояву творчості викладача вищої школи?
4. Покажіть, що педагогічна творчість тісно пов'язана з професійною культурою викладача, але не може зводитися тільки до неї.
5. Розкрийте сутність моделювання й покажіть його роль у педагогіці.
6. В чому полягає сутність моделювання?
7. За яких обставин використання моделювання стає доцільним чи навіть єдино можливим методом наукового дослідження?
8. В чому полягає зв'язок моделі з досліджуваним об'єктом-оригіналом?
9. Наведіть загальну схему розробки моделі досліджуваного об'єкта та поясніть сутність і призначення її основних елементів.
10. Для яких практичних цілей може слугувати побудова моделі освітньої і професійної підготовки фахівця?
11. Наведіть основні особливості методу моделювання в соціально-гуманітарних науках.
12. Наведіть основні вимоги до моделі й поясніть сутність кожної з них.
13. Розкрийте сутність вашого розуміння сенсу феномену творчості.
14. Поясніть, чому природа феномену творчості завжди проявляється в людській діяльності.

15. Поясніть сенс поняття «механізм творчості» й наведіть основні компоненти його структури.

16. Наведіть основні види людської діяльності залежно від рівня творчості й новизни отримуваних результатів.

17. Наведіть філософський сенс феномену творчості.

18. Наведіть основні психологічні аспекти феномену творчості.

19. Розкрийте сенс особистісного аспекту феномену творчості.

20. Розкрийте сенс процесуального аспекту феномену творчості.

21. Поясніть сенс і механізм прояву інтуїції.

22. Поясніть, чому сьогодні умови прояву і успішної плідної реалізації людиною своїх креативних здібностей і творчого потенціалу істотно змінилися.

23. Що прийнято розуміти під творчістю в загальній системі професійних компетенцій педагога?

24. Наведіть загальну структуру чинників, які забезпечують успішне здійснення педагогічної діяльності.

25. Розкрийте подвійність сенсу професійної компетентності викладача вищої школи.

26. Розкрийте сенс поняття «педагогічна майстерність».

27. Чим зумовлена значущість педагогічної творчості у забезпеченні якості освіти та формування професійної і соціальної компетентності фахівця?

28. Наведіть основні складники установки на творчість.

29. Розкрийте сенс та основні етапи проведення мозкового штурму.

30. Чому можливості педагога реалізуються не тільки в результатах його професійної діяльності, а й у зміні його самого як особистості?

31. Покажіть, що творчість вкрай необхідна для відчуття повноти життя форма існування людини.

32. Спробуйте пояснити, чому творчість виступає важливою запорукою емоційного здоров'я і водночас однією з життєвих цінностей людини.

33. Чому важливим джерелом розвитку творчої особистості педагога вищої школи виступає його активність в науково-дослідній діяльності?

34. Що являє собою евристика?

35. Яким чином системне використання креативних здібностей і творчого потенціалу особистості викладача допомагає в його діяльності?

36. Чому сьогодні підготовка фахівців, яким притаманні високі творчі можливості, стає важливим соціальним завданням?

37. Поясніть, чому можливості моделювання творчості взагалі, в тому числі й педагогічної, є досить проблематичними.

38. У яких двох основних аспектах може розглядатися моделювання педагогічної творчості?

39. Наведіть модель творчої особистості й поясніть її загальну структуру та зв'язки між чинниками, що її зумовлюють.

40. Поясніть, як модель викладача відображає процеси його особистісної самореалізації при здійсненні ним професійної діяльності.

41. Розкрийте специфічні особливості педагогічної творчості.

42. Наведіть основні ознаки педагогічної творчості викладача вищої школи та умови його креативності.

43. Які чинники забезпечують успіх педагогічної творчості викладача?

44. Наведіть модель творчої діяльності педагога і поясніть її структуру.

45. Поясніть необхідність попереднього характеру визначення педагогом змісту і засобів при плануванні своєї творчої діяльності.

46. Опишіть загальний алгоритм реалізації педагогом творчого підходу до здійснення своєї професійної діяльності.

47. Чи вважаєте ви себе творчою людиною? Поясніть, чому.

ПІСЛЯМОВА

Шановні читачі! Щиро сподіваємося, що вашої уваги, цікавості й терпіння вистачило на знайомство із запропонованими методичними вказівками аж до цих сторінок. Саме тут ми прагнемо підвести певні підсумки вашого знайомства з проблемами моделювання взагалі як поширеного засобу і способу наукового дослідження та моделювання педагогічної творчості і майстерності зокрема.

Ці проблеми достатньо тісно пов'язані між собою і обидві мають істотне значення для вашої успішної професійної діяльності у якості педагога вищої школи. Ми глибоко впевнені, що ви не випадково обрали цю надзвичайно важливу і суспільно значущу сферу діяльності. Вже сам ваш вибір свідчить про те, що ви розумієте і її складність, і необхідність творчого підходу до належного її здійснення. В числі її завдань чільне місце належить і розвитку творчих здібностей студентів, створенню умов для реалізації їх творчого потенціалу.

Сьогодні роль творчості взагалі істотно зростає у зв'язку з ускладненням цілей, змісту й характеру суспільного виробництва, швидкою зміною поколінь техніки і технологій. Наведемо висловлювання з цього приводу двох відомих і досить авторитетних вчених. За словами Е. Тоффлера, «ключ до майбутнього праці полягає в розумінні того, що рутинна, часткова робота не є більш ефективною. Вона вже віджила в технологічно розвинених країнах. Поширення сфери Третьої хвилі передбачає абсолютно відмінний тип роботи. У розвинених розукрупнених галузях економіки головними є інформація і творчість».

У свою чергу, В. Л. Іноземцев впевнений, що «сьогодні людство існує в постекономічну епоху, яка відповідає сучасності, коли найбільш вагома частка валового продукту створюється

завдяки творчій діяльності людей з розвинутим інтелектом. Творчість особливо яскраво проявляє себе в інформаційному секторі господарства». Вважаємо за необхідне додати, що творчість сьогодні, в умовах ринку, стає своєрідною економічною категорією.

Дійсно, по-перше, фахівець, що творчо підходить до виконання своїх функцій, звичайно отримує кращі й більш вагомі результати, а отже і його праця більш високо оплачується. По-друге, креативні фахівці частіше за все проявляють свої творчі здібності не тільки у сфері своїх безпосередніх обов'язків, але й в організації спільної діяльності та в управлінні нею. Ось чому вони звичайно швидше просуваються кар'єрними східцями. По-третє, реалізація ними свого творчого потенціалу приносить їм справжнє задоволення, завдяки чому робота перетворюється на одну з їхніх важливих життєвих цінностей.

Як вказують В. М. Бабаєв зі своїми співавторами, «уважний погляд на історію людської цивілізації дозволяє нам стверджувати, що удаваний його стихійний характер в дійсності вкладається у чітку логіку соціального прогресу» [6, с. 12]. Вона ж зумовлює постійне підвищення рівня розвитку продуктивних сил суспільства і полегшення спочатку фізичних, а згодом і розумових дій людини. І здійснюється це істотною мірою за рахунок розвитку і використання творчих здібностей людини. Сенс і сутність цих процесів А. К. Саакян та його співавтори описують у такий спосіб: «відбувається переростання праці переважно як засобу матеріального існування у працю переважно як спосіб самореалізації і розвитку особистості» [57, с. 116].

Така ситуація матиме місце і у вищій школі. Загальне скорочення числа вищих закладів освіти й набору студентів до них зі всією необхідністю буде зумовлювати скорочення чисельності науково-педагогічного складу. Цілком очевидно, що залишатимуться саме творчі й високопрофесійні особистості.

Тому, шановні наші читачі, якщо ви бажаєте продовжувати свою професійну діяльність в педагогіці, зокрема у вищій школі, активно розвивайте свої творчі здібності, намагайтеся постійно їх використовувати.

Водночас пам'ятайте, що одним з основних проявів вашої педагогічної творчості виступатиме якість підготовки фахівців, їх власний розвиток як компетентнісних і творчих особистостей. І в цьому моменті поєднуюватимуться і ваша професійна й соціальна компетентність, і ваша педагогічна майстерність, і креативність, і загальна та професійна культура, і міра вашої моральності та відповідальності, і здатність до діалогу і взаємодії. Ми щиро зичимо вам успішного розвитку цих якостей у їхній системній єдності й професійно-практичній спрямованості. Радості творчості та максимальної реалізації вам вашого творчого потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абульханова-Славская К. А.* Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Наука, 1980. – 335 с.
2. *Аминов Н. А.* Диагностика педагогических способностей. – М., 1998.
3. *Амонашвили Ш. А.* Психологические основы педагогики сотрудничества: Книга для учителя. – К.: Освіта, 1991. – 111 с.
4. *Андреева Г. М., Богомолова Н. Н., Петровская Л. А.* Современная социальная психология на Западе. – М.: Моск. ун-т, 1978. – 271 с.
5. *Андрущенко В. П.* Духовна сутність освіти // Вища освіта України. – 2007. – № 1. – С. 5-10.
6. *Бабаєв В. М.* Соціальне пізнання і логіка управління / В. М. Бабаєв, О. С. Пономарьов, С. М. Пазиніч. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. – 182 с.
7. *Бердяев Н. А.* Смысл истории: опыт философии человеческой судьбы. – М.: Мысль, 2002. – 174 с.
8. *Богоявленская Д. Б.* Психология творческих способностей: Учебное пособие / Д. Б. Богоявленская. – М.: Академия, 2002. – 320 с.
9. *Болотов В. А.* Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов // Педагогика. – 2003. – №10. – С. 27-34.
10. *Васянович Г. П.* Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник. – Львів: Норма, 2002. – 344 с.
11. Введение в педагогическую деятельность: Учеб. пособие / А. С. Роботова, Т. В. Леонтьева, И. Г. Шапошникова и др. – М.: Издат. центр «Академия», 2004. – 208 с.
12. *Выготский Л. С.* Психология искусства. – М.: Искусство, 1986. – 573 с.

13. Головаха Е. И., Панина Н. В. Психология человеческого взаимопонимания. – К.: Политиздат Украины, 1989. – 189 с.
14. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
15. Гриньова В. М. Педагогічна культура викладача вищого навчального закладу / В. М. Гриньова // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2006. – № 4. – С. 67-74.
16. Гусинский Э. Н. Введение в философию образования / Э. Н. Гусинский, Ю. И. Турчанинова. – М.: Логос, 2001. – 224 с.
17. Дмитриева В.Ф., Ившина Г.В., Матушанский Г.У. Модель преподавателя вуза технического профиля // Специалист. – 1997 – №8. – С. 13-18.
18. Дьюї Дж. Моральні принципи в освіті. – Львів: Літопис, 2001. – 32 с.
19. Заветний С. О., Пономарьов О. С., Пазиніч С. М. Філософія впливу: Монографія. – Харків: Видавець Савчук О. О., НТУСГ ім. П. Василенка, 2011. – 204 с.
20. Заветний С. О., Пазиніч С. М., Пономарьов О. С., Тіщенко Л. М. Культура педагога: монографія / За ред. О. С. Пономарьова. – Харків: Міськдрук; ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2015. – 320 с.
21. Загальна психологія: Підручник для студентів вищ. навч. закладів / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко, В. О. Соловієнко / За заг. ред. С. Д. Максименка. – К.: Форум, 2000. – 543 с.
22. Зязюн І. А. Освітня парадигма – тип культурно-історичного мислення і творчої дії суб'єктів освіти / І. А. Зязюн // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи. – К., 2003. – С. 15-30.
23. Зязюн І. Немає педагогіки без педагога // Рідна школа. – 2012. – №4-5. – С. 19-23.
24. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. – К.: Вища школа, 1997. – 349 с.

25. Идеи эстетического воспитания. Антология в 2-х т. – т. 1 / под ред. В.П. Шестакова. – М.: Искусство, 1973. – 408 с.

26. Искусство и дети. Эстетическое воспитание за рубежом / ред.-сост. В. Шестаков. – Москва: Искусство, 1969. – 300 с.

27. Каган М. С. Человеческая деятельность. (Опыт системного анализа) / М. С. Каган. – М.: Политиздат, 1974. – 328 с.

28. Квасник О. В. Особливості формування соціокультурної компетентності в умовах професійної підготовки інженерів вищих технічних навчальних закладів / О. В. Квасник // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2009. – Вип. 23-24. – С. 148-158.

29. Кильпатрик В. Метод проектов. – Л.: Браугауз-Ефрон, 1925. – 43 с.

30. Краткий философский словарь; под ред. А. П. Алексеева. – Изд-е 2-е, перераб. и доп. – М.: Проспект, 2001. – 496 с.

31. Краткий психологический словарь / Сост. Л. А. Карпенко; под. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 431 с.

32. Кремень В. Г. Людська діяльність як об'єкт філософської рефлексії / В. Г. Кремень, С. М. Пазиніч, О. С. Пономарьов // Філософія і сучасність. – № 6. – С. 6-10.

33. Кремень В. Г. Філософія освіти ХХІ століття // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1 (XXXVIII). – С. 6-16.

34. Лазарев В. С. Педагогическая инноватика: объект, предмет и основные понятия / В. С. Лазарев, Б. П. Мартиросян // Педагогика. – 2004. – № 4. – С. 11-21.

35. Малімон Л. До проблеми діагностики креативного потенціалу особистості // Педагогіка і психологія професійної освіти. – № 6, 2002. – С. 261-267.

36. Нечепоренко Л. С. Педагогічна майстерність: Монографія. – Харків: Видавничий центр ХНУ, 2009. – 276 с.

37. Пономарев Я. А. Психология творчества: общая, прикладная, дифференциальная / Я. А. Пономарев, И. Н. Семенов, С. Ю. Степанов и др. – М.: Наука, 1990. – 318 с.

38. Пономарьов О. С. Креативність педагогіки вищої школи і логіка науково-технічного та соціального прогресу // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2007. – Вип. 15-16. – С. 53-62.

39. Пономарьов О. С. Черемський М. П. Теоретичні засади активізації творчого самовираження особистості інженера // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 88-92.

40. Пономарьов О. С. Безальтернативність педагогіки добра // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – 2015. – Вип. 42 (46). – С. 27-36.

41. Пономарьов О. С. Доброзичлива вимогливість педагогіки // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – Вип. 45. – Ч.1. – 2016. – С. 112-124.

42. Пономарьов О., Черемський М. Виховання творчої особистості в системі професійної підготовки майбутніх інженерів // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2014. – Вип. 3. – С. 21-31.

43. Поташник М. М. Как развивать педагогическое творчество. – М.: Знание, 1987. – 80 с.

44. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості: Навч. посібник / В. В. Рибалка. – К.: ІЗМН, 1995. – 236 с.

45. Романовський О. Г., Пономарьов О. С., Пазиніч С. М., Черваньова З. О., Гайворонська В. В. Зміст і сутність педагогічної діяльності: Навч. посібник. – Харків: НТУ «ХПІ», 2007. – 228 с.

46. Сисоєва С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу: Монографія / С. О. Сисоєва. – Хмельницький: ХГПА, 2008. – 324 с.

47. Сисоєва С. О. Психологія та педагогіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю

традиційної та дистанційної форм навчання / С. О. Сисоєва, Т. Б. Поясок. – К.: Міленіум, 2005. – 520 с.

48. *Сисоєва С. О.* Основи педагогічної творчості: Навч. посібник / С. О. Сисоєва. – К.: ІСДОУ, 1994. – 112 с.

49. *Сисоєва С. О.* Педагогічна творчість: Монографія / С. О. Сисоєва. – Харків-К.: Каравела, 1998. – 150 с.

50. *Сноу Ч. П.* Две культуры: сб. публ. р. – Москва, 1973. – 144 с.

51. *Станіславський К.* Моє життя в мистецтві. – К.: Мистецтво, 1955. – 480 с.

52. *Станиславский К. С.* Работа актёра над собой. – Работа над собой в творческом процессе переживания. Дневник ученика. – Москва: Искусство, 1985. – 479 с.

53. *Сухомлинский В. А.* Сердце отдаю детям. – К.: Радянська школа, 1988. – 272 с.

54. *Сухомлинський В. О.* Розмова з молодим директором. – К.: Радянська школа, 1988. – 284 с.

55. *Сухомлинский В. А.* Избранные произведения в 5-ти т. – т. 4. – К.: Радянська школа, 1980. – 672 с.

56. Теория и технология решения педагогических задач: развивающее профессионально-педагогическое обучение и самообразование / Под. ред. П. И. Пидкасистого. – М., 1997. – 174 с.

57. Управление персоналом в организации / А. К. Саакян, Г. Г. Зайцев, Н. В. Лашманова, Н. В. Дягилева. – СПб.: Питер, 2001. – 176 с.

58. *Ушинский К. Д.* Избранные педагогические сочинения в 2-х томах. – Т. 1. – М.: ГУПИ МП РСФСР, 1953. – 640 с.

59. *Ушинский К. Д.* Собрание сочинений в 11 томах, т. 6. – М.-Л.: АПН РСФСР, 1949. – 448 с.

60. Філософія: Світ людини. Курс лекцій: Навч. посібник / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. – К.: Либідь, 2003. – 432 с.

61. *Чаплігін О. К.* Творчий потенціал людини: від становлення до реалізації (соціально-філософський аналіз) / О. К. Чаплигін. – Харків: Основа, 1999. – 277 с.

62. *Черемський М. П.* Толерантність освітнього середовища як умова творчого самовираження особистості // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2018. – Вип. 2. – С. 75-82.

63. *Щербань П.* Сутність педагогічної культури // Вища освіта України. – 2004. – №3. – С. 67-71.

64. *Ягупов В. В.* Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2003. – 560 с.

65. *Ясперс К.* Духовная ситуация времени / Карл Ясперс; пер. с нем. – М.: АСТ, 2013. – 285 с. – (Новая философия).

66. *Bourdoncle R.* La professionalisation des enseignants: les limites d'un myth // Revue Française de Pedagogie. – 1993. – № 105. – P. 83-119.

67. *Dewey J.* Art as Experience, N. Y., Capricorn books, 1958. – 257 p.

68. *Gerlach R.* Wprowadzenie // Edukacja wobec rynku pracy: realia – moiliwonci perspektywy. – Bydgoszcz, 2003. – 425 p.

69. *Maslow A.* «Self-actualizing people: a study of psychological health» // Motivation and Personality. – USA: Abraham H. Maslow, 1970. – P. 149-180.

70. *Fasko, D.* Education and Creativity // Creativity Research Journal, 2000-2001, Vol. 13, Nos. 3&4. – P. 317-327.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

- Автоматизм 27
Адекватність 20
Актуальна потреба 51
Алгоритм 9, 27, 65, 67, 72
Альтернатива 64
Аналог 6, 15, 40, 49
Артистизм 41, 62
Атрибут людини 10
Атрибутивна якість 10
Безвідмовність 22
Брейн-стормінг 52
Буття людей 12
Валідність 19, 20, 21
Варіативність 18
Вдосконалення 11, 32, 34, 51
Взаємовідносини людей 13
Взаємодія 13, 38, 51, 52, 67, 75
Взаєморозуміння 67
Вибір професії 34
Визрівання 39
Використання моделей 16
Вимоги до моделі 20, 70
Винаходи 29, 31, 33, 43
Відповідальність 7, 56
Відтворюваність 22
Відхід від шаблону 56
Вільна діяльність 47
Володіння словом 48
Воля 9, 26, 30, 31, 36, 37, 38, 45, 46, 55, 57, 58, 61, 62, 63, 66, 74, 75
Вплив на студентів 7, 34
Всебічність 56
Всебічний гармонійний розвиток особистості 31
Гармонійне поєднання 48
Гармонійний розвиток 31
Гармонійність 56
Геніальність 29
Геоцентричність світу 14
Гра 40, 55
Гуманність 46
Демократичність 46
Діалектичний характер 24
Діалог 49, 52, 75
Діяльність викладача 50
Достовірні результати 20
Достовірність 19, 20, 22
Досягнення цілей 7, 9
Думка 5, 9, 23, 28, 30, 33, 35, 36, 40, 47, 49, 54, 64
Духовна культура 11
Духовно-моральнісне вдосконалення 32
Евристика 57, 72
Економічна кібернетика 14
Експромт 42
Енергопотенціал 25
Ентузіазм 62
Естетична культура 58
Естетичний розвиток 55
Етика спілкування 50
Ефективність 7, 39, 42, 61
Життєвий успіх 34
Загальна культура 10
Захоплення 40, 42, 55
Збереженість 22
Здатність до саморозвитку 46
Здібності 8, 26, 30, 31, 36, 37, 38, 45, 46, 55, 57, 58, 61, 62, 63, 66, 74, 75
Імовірність невизначеності 13
Імпровізація 54, 55
Інсайт 39, 43

Інтелект 12, 43, 74
 Інтелектуальний потенціал 66
 Інтерпретація 15
 Інтуїтивне рішення 39
 Інтуїтивне схоплення 39
 Інтуїція 52
 Істотна складність 7
 Катарсис 26
 Колективний характер 32
 Комбінування інструментів 50, 53
 Контент 65
 Креативні здібності 31, 45, 58, 66
 Культура спілкування 50
 Культуротвірний потенціал 12
 Математичне моделювання 14
 Математичні моделі 14, 18
 Матеріальна культура 11
 Метод моделювання 14
 Метод проєктів 37
 Методична компетенція 10
 Методологічне обґрунтування 15
 Механізм творчості 24, 71
 Мислення 12, 24, 25, 35, 38, 39, 41, 51, 59, 62, 77
 Мистецтво 5, 6, 26, 32, 40, 41, 48, 57, 59
 Мистецтво спілкування 48
 Моделювання людини 13
 Модель освітньої підготовки 22
 Модель світобудови 14
 Модель соціальної діяльності 22
 Модель фахівця 22
 Можливість вибору 28
 Мозковий штурм 52, 66
 Навчання впродовж життя 12
 Надійне підґрунтя 24
 Надійність 20, 22
 Наполегливість 56, 62
 Натхнення 39, 53, 61
 Науковість 46
 Науково-дослідна діяльність 32
 Наявність мотивів 25
 Неочікувані ситуації 12
 Непередбачуваність ситуацій 7
 Новизна 30, 38, 65
 Об'єкт-аналог 15
 Об'єкт дослідження 5, 21
 Об'єкт-оригінал 15, 22
 Озброєння 31
 Оптимальний характер 46
 Оригінальні шляхи 45
 Оригінальність 39, 46, 56
 Освіта через мистецтво 32
 Осмислення діяльності 51
 Особистісна самореалізація 39
 Особливість моделі 16
 Осяяння 39, 41, 42
 Педагогічна діяльність 6, 7, 9
 Педагогічна доцільність 46
 Педагогічна культура 45, 47, 77
 Педагогічна майстерність 10, 45, 46, 50, 71, 75, 77, 78
 Педагогічна ситуація 6
 Педагогічна творчість 5, 10, 12, 13, 33, 45, 47, 53, 56, 69, 70, 80
 Педагогічна техніка 46
 Педагогічні здібності 46
 Підготовка 9, 10, 39, 48, 58, 72
 Підсвідомість 41, 42, 65
 Побудова моделі 8, 18, 70
 Повнота 20, 21
 Постіндустріальна культура 12
 Повторюваність подій 18
 Почуття 9, 10, 12, 23, 25, 33, 36, 40, 41, 47, 49, 54
 Почуття гумору 12
 Природа творчості 32
 Продуктивна діяльність 28

Професійна культура 10, 75
 Професійна підготовка 45, 46
 Професійна компетентність 45, 46
 Професіонал 31, 34
 Прояв творчого прагнення 13
 Психологія спілкування 50
 Психомоторика 25
 Результативність 46
 Репродуктивна діяльність 27
 Розв'язання проблем 42, 45, 50, 66
 Рутинна діяльність 27
 Самоактуалізація 39, 48, 54
 Самобутність 12, 33
 Самовдосконалення 12, 34
 Самовираження 5, 6, 13, 26, 33, 47, 48, 53, 62, 67, 79, 81
 Самореалізація в культурі 12
 Самореалізація людини 24
 Саморозвиток 12, 53
 Самоствердження 5, 6, 13, 26, 33, 47, 48, 53, 67
 Самоцінність 12
 Світ природи 30
 Світоглядні позиції 10, 64
 Свобода 26, 31, 54
 Системний підхід 50, 53
 Системні моделі 14
 Системно-діяльнісний підхід 30
 Складність 6, 7, 13, 17, 18, 30, 57, 59, 73
 Спонтанна гнучкість мислення 35
 Сукупний потенціал 45
 Сутність моделювання 2, 16, 17, 70, 87
 Схема розробки моделі 17
 Схемні моделі 6, 18
 Творча активність 11, 25
 Творча діяльність 8, 25, 26, 28, 29, 32, 34, 58
 Творча людина 27, 30, 54, 79
 Творча особистість 25, 35, 52, 53, 54, 55, 56, 60
 Творче спілкування 25, 60
 Творче уявлення 66
 Творчий вплив 12
 Творчий підхід 6, 52
 Творчий потенціал 5, 12, 24, 38, 45, 56, 81
 Творчий процес 59
 Творчий характер мислення 12
 Творчі здібності 30, 45, 61, 74, 75
 Творчість 5, 7, 9, 10, 11, 12, 23, 24, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 38, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 58, 61, 62, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 80
 Техніка спілкування 50
 Техногенний тиск 11
 Технології навчання 24
 Уміння допомагати 48
 Уміння слухати 48
 Унікальна діяльність 29
 Унікальність 12, 39
 Установка 51
 Уява 25, 52, 55
 Уявна суперечність 24
 Фантазія 23, 31, 37, 52, 55, 62
 Феномен творчості 10, 23
 Функціональна спрямованість 39
 Циклічність 28
 Цілеспрямованість 62
 Ціннісне сприйняття 32, 34
 Щастя 34
 Якісні результати 19
 Якість освіти 18
 Якість підготовки фахівців 7, 75
 Якості викладача 10
 «Я» особистості 24, 36, 61, 62
 Agathos 32
 Kalos 32
 Self 36, 81

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абульханова-Славська К. О. 35, 76
Алексеев А. П. 78
Альтшулер Г. С. 57
Амінов М. О. 76
Амонашвілі Ш. О. 29, 76
Ананьев Б. Г. 15
Андрущенко В. П. 76
Арістотель 26
Бабаєв В. М. 74, 76
Батаршев А. В. 15
Бекетов О. М. 76
Бердяєв М. О. 76
Богоявленская Д. Б. 76
Бодальов О. О. 15
Болотов В. О. 15, 76
Больцано Б. 57
Братута Е. Г. 58
Булатов М. О. 81
Валері П. 43
Василенко П. М. 77
Васянович Г. П. 76
Виготський Л. С. 25, 29, 35
Волков І. П. 29
Гайворонська В. В. 69, 79
Гаусс К. Ф. 41, 42
Глазман І. М. 58
Головаха Є. І. 77
Гончаренко С. У. 15, 46, 77
Гриньова В. М. 77
Гусинський Е. М. 13, 57, 77
Гільфорд Дж. 35
Давидова Г. О. 30
Декарт Р. 57
Демокріт 64
Дістервег А. 64
Дмитрієв М. 54
Дмитрієва В. Ф. 77
Дягілева Н. В. 80
Дьюї Дж. 29, 30, 77
Журавльов А. Л. 15
Заветний С. О. 11, 69, 77
Зайцев Г. Г. 80
Зайчук В. О. 77
Зязюн І. А. 9, 29, 35, 46, 58, 62, 77
Івшина Г. В. 77
Ігнатюк О. А. 15
Ільїн Є. М. 29
Іноземцев В. Л. 73
Каган М. С. 30, 78
Карпенко Л. А. 78
Катаєва М. Л. 15
Квасник О. В. 22, 78
Кільпатрік В. 37, 78
Клеменс С. Л. 42
Клименко В. В. 77
Коломінський Я. 15
Коршунов А. М. 30
Кошкін В. М. 58
Лазарєв В. С. 78
Лашманова Н. В. 80
Лейбниць Г. 57
Леонтьєва Т. В. 76
Лисенкова С. М. 29
Локк Дж. 64
Макаренко А. С. 26, 29, 35, 36, 55

Максименко С. Д. 24, 77
 Мартиросян Б. П. 78
 Матушанський Г. У. 77
 Мід Дж. 36, 49
 Нечепоренко Л. С. 78
 Осборн А. 52
 Пазиніч С. М. 69, 76, 77, 78, 79
 Паніна Н. В. 77
 Петровський А. В. 78
 Підкасистий П. І. 80
 Платон 32
 Пономарьов О. С. 68, 69, 76, 77, 78, 79
 Пономарьов Я. О. 35, 79
 Поташник М. М. 29, 41, 79
 Поясок Т. Б. 25, 36, 38, 56, 60, 62, 80
 Пуанкаре А. 42
 Рейзен М. Й. 58
 Рибалка В. В. 15, 35, 38, 79
 Рід Г. 32
 Роботова А. С. 76
 Романовський О. Г. 15, 58, 69, 79
 Роменець В. А. 35
 Руссо Ж.-Ж. 64
 Саакян А. К. 74, 80
 Савчук О. О. 77
 Семенов І. М. 35, 79
 Сисоєва С. О. 12, 15, 25, 36, 38, 56, 60, 62, 69, 79, 80
 Сковорода Г. С. 34
 Сноу Ч. П. 23, 80
 Сократ 34, 57
 Соловієнко В. О. 77
 Станіславський К. С. 26, 29, 35, 36, 55, 80
 Степанов С. Ю. 35, 79
 Сухомлинський В. О. 13, 26, 29, 33, 35, 36, 55, 80
 Табачковський В. Г. 11, 80
 Тарський Ю. І. 59
 Твен М. 42
 Тіщенко Л. М. 77
 Тоффлер Е. 44, 73
 Турчанінова Ю. Й. 13, 57, 77
 Узнадзе Д. М. 51
 Уоллес Г. 39
 Ушинський К. Д. 5, 26, 29, 33, 36, 40, 47, 55, 59, 64, 80
 Фрейд З. 36
 Хамітов Н. В. 80
 Хоткевич Г. М. 58
 Чаплигін О. К. 30, 81
 Черваньова З. О. 69, 79
 Черемський П. Г. 58
 Черемський М. П. 79, 81
 Шапошникова І. Г. 76
 Шелковий С. К. 58
 Шеннон К. 14
 Щербань П. М. 81
 Шоу Б. 33
 Штофф В. О. 14
 Ягупов В. В. 9, 53, 81
 Ярошевський М. Г. 78
 Ясперс К. 81
 Allport G. 15
 Bourdoncle R. 81
 Dewey J. 81
 Gerlach R. 81
 Maslow A. 81

АНОТАЦІЯ

В роботі проаналізовано сенс і сутність моделювання як важливого методу наукового дослідження. Показано його можливості й обмеження. Розглянуто сенс феномену творчості та його особливості, характерні для педагогічної діяльності. Наведено класифікацію видів діяльності залежно від рівня творчості. Розкрито сенс творчої діяльності та її значення в діяльності педагога. Розглянуто філософські і психологічні аспекти творчості та шляхи і способи реалізації творчого потенціалу педагога. Показано, місце і призначення творчості в загальній системі педагогічних компетенцій і можливості моделювання творчої діяльності. Наведено моделі творчої особистості і творчої діяльності педагога вищої школи.

Для слухачів магістерської програми зі спеціалізації «Педагогіка вищої школи» та для педагогів-практиків, які прагнуть підвищувати свою педагогічну майстерність. Може бути корисне всім, хто цікавиться сучасними проблемами педагогічної творчості.

ABSTRACT

The sense and essence of modeling as important method of scientific investigation are considered. The possibilities and limitations of modeling are showed. The sense of phenomenon of creativity and its peculiarities for pedagogical work as considered. The classification of kinds in accordance with level of creativity is indicated. The sense of creativity work and its meaning in pedagogical work is discovered. The philosophical and psychological aspects of creativity and ways and methods of realization of creative potential of teacher are considered. The place and intending of creativity in common system of pedagogical competences and possibilities of modeling of creative work are showed. The models of creative personality and creative work of higher school's teacher are indicated.

For listeners of master's program for specialization "Pedagogics of higher school" and for teachers-practical worker, which are aspiring to ricing their pedagogical skill. Perhaps useful everybody, who take an interesting the modern problems of pedagogical creativity.

ПОНОМАРЬОВ Олександр Семенович
ЧЕРЕМСЬКИЙ Максим Петрович

**МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ТВОРЧОСТІ І МАЙСТЕРНОСТІ**

Методичні вказівки з курсу
«Моделювання професійної діяльності і освітньої підготовки фахівця»

Видання друге

Відповідальна за випуск проф. Гура Т. В.
Роботу до друку рекомендувала проф. Ігнатюк О. А.

В авторській редакції

PONOMAROV Alexander
CHEREMSKY Maxim

**THE MODELING OF PEDAGOGICAL
CREATIVITY AND SKILL**

Systematic indications for course
«The modeling of professional activity and professional preparation of specialist»

Second edition

Responsible for issue prof. Gura T.
The work to the press recommended prof. Ignatuk O.

In author's wording

Підписано до друку 22.07.2019. Формат 60x84 1/16
Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк цифровий. Ум. друк. арк. 5,12.
Зам. №7-17. Накл. 50 прим.
Видавець Мачулін Л. І.
61057, м. Харків, вул. Римарська, б. 17, оф. 14.
Тел./факс (068) 886-52-57; ел. пошта: editor2016@ukr.net.
Свід-во: сер. ХК №125 від 24.11.2004.
Віддруковано: ТОВ «Лайф». 61030, м. Харків, вул. Пушкінська, 38.